



De udvidede læringsmål for børn og unge med synsnedsættelse 0-17 år i dagtilbud og skole

Handlingsanvisende vejledning til inkluderende fællesskaber og læringsmiljøer

OVERGANGE

REGION SJÆLLAND
SYNSCENTER REFSNÆS



-vi er til for dig

DE UDVIDEDE LÆRINGSMÅL FOR BØRN OG UNGE MED SYNSNEDSÆTTELSE 0-17 ÅR I DAGTILBUD OG SKOLE

Handlingsanvisende vejledning til inkluderende fællesskaber og læringsmiljøer

Overgange

Denne vejledning er et resultat af et nationalt netværksbaseret samarbejdsprojekt i Synssøjlen under DTHS, Danske Tale- Høre- Synsinstitutioner.

Projektets formål og organisering

Projektet har haft til formål at udarbejde en national vejledning, der understøtter de kommunale pædagogiske og specialundervisningsmæssige indsatser i relation til målgruppen af børn med synsnedsættelse i dagtilbud og folkeskole. Vejledningen har taget udgangspunkt i de formelle læringsmål på dagtilbud- og folkeskoleområdet. Med afsæt i Forløbsbeskrivelsen for børn og unge med alvorlig synsnedsættelse og aktuelt bedste viden er der udarbejdet såkaldte "udvidede læringsmål" i tilknytning til de formelle læringsmål. De udvidede læringsmål er omsat til specifikke indsatser, der har til formål at imødegå de centrale risikofaktorer ift. inklusion, som identificeret i Forløbsbeskrivelsen. Indsatserne er samlet i 9 vejledninger målrettet ledelse og det fagprofessionelle personale i dagtilbud og folkeskole, kommunale pædagogiske konsulenter, PPR, forældre/familier og støttepersoner. De 9 vejledninger er opdelt efter aldersspecifikke målgrupper for børn og unge i alderen 0-17 år samt deres forældre/familier.

Projektet har været organiseret med styregruppe, følgegruppe, tovholdere og projektsekretariat for at understøtte kvalitetssikring, geografisk og institutionel spændvidde samt relevant praksisforankring.

Styregruppe

- Formand: Kenn Steen Andersen, centerleder, Synscenter Refsnæs
- Berit Houmølle, Vicecenterleder og Skoleleder, Synscenter Refsnæs
- Kristian Mainz, Centerchef, Kommunikationscentret Region Hovedstaden
- Per Nielsen, Forstander, Vordingborg Synscentral
- Ole Dybdahl Kristensen, Afdelingsleder, Center for Kommunikation og Undervisning, Skive-Viborg
- Marie Fasmer, Afdelingsleder, Institut for Blinde og Svagsynede
- Lis Fløe Pedersen, Afdelingsleder, Center for Kommunikation og Velfærdsteknologi, Odense
- Bente Ellegaard, Forstander, Center for Specialundervisning til Unge og Voksne, Kolding

Tværasektoriel og professionel følgegruppe

Følgegruppen har haft til formål at kvalificere og give input til projektet og har bestået af:

- Signe Danø Andersen, Faglig Leder, Center for Handicap og Psykisk Sårbarhed, Socialstyrelsen
- Pia Bille, Socialchef, Socialområdet, Region Sjælland
- Louise Bøttcher, Lektor, PhD, Danmarks institut for Pædagogik og Uddannelse (DPU)
- Berit Bøg Gommessen, Pædagog, Dagtilbud, Odense Kommune
- Steen Grønning, Afdelingsleder, Munkebjergskolen Odense
- Jacob Mortensen, Leder hos UU Slagelse, repræsentant fra UU Danmark
- Kamilla Rothe Nissen, PhD, overlæge, Kennedycentret
- Helle Kjærhus Nørgaard, Pædagogisk konsulent, STUK, Undervisningsministeriet
- Thomas Sonne, formand for Landsforeningen for forældre til blinde og svagsynede (LFBS)
- Diana Stentoft, Forretningsudvalgsmedlem, Dansk Blindesamfund
- Birgitte Ø Aagaard, Leder PPR Kolding, repræsentant fra Landssamrådet for PPR

Projektledelse: Berit Houmølle, vicecenterleder/områdeleder, Synscenter Refsnæs

Projektsekretariat- og redaktion er varetaget af Videns- og Udviklingsenheden ved Synscenter Refsnæs:

Bendt Nygaard Jensen, videnskonsulent, Rikke Kannegaard, informationsspecialist og Katja Nørgaard Hansen, projektmedarbejder.

Grafisk tilrettelæggelse: Michael Lund. Fotos og illustrationer: Colourbox/Synscenter Refsnæs

Indhold

1. Introduktion	5
2. Overgange hos 0-6 årige med synsnedsættelse	6
2.1. Overgang fra hjem til dagtilbud og mellem dagtilbud	6
2.1.1. Valg af dagtilbud	6
2.1.2. Planlæg overgangen i god tid – start med et netværksmøde	7
2.1.3. Indkøring	7
2.2. Indretning af det fysiske miljø	8
2.2.1. Garderobe	8
2.2.2. Toilet	8
2.2.3. Leg og måltider	8
2.3. Tilpasninger af miljøet til barn med blindhed	8
2.4. Tilpasninger af miljøet til barn med nedsat syn	9
2.5. Tilpasning udendørs for barn med synsnedsættelse (blindhed eller nedsat syn)	9
2.6. Lydmiljø	10
3. Mikroovergange i dagtilbud	11
3.1. Gæstedagpleje eller gæsteinstitution	11
3.2. Gruppe/stue skift (fra de små til de store)	11
3.3. Skift af primær pædagog/nyt personale/vikarer	11
3.4. Brilller og øvrige hjælpemidler	11
3.5. Legekultur	11
4. Overgang fra daginstitution til grundskole og SFO eller ved skoleskift	15
4.1. Netværksmøder	15
4.2. Lærerforudsætninger	15
4.3. Før eleven starter på skolen og i SFO	16
4.3.1. Orientering & Mobility (O&M)	16
4.3.2. Indretning af det fysiske miljø	16
4.3.2.1. Tilpasninger af miljøet til elev med blindhed	16
4.3.2.2. Tilpasninger af miljøet elev med nedsat syn	16
4.4. Tilpasning udendørs for elev med synsnedsættelse (blindhed eller nedsat syn)	17
4.5. Lydmiljø	17
4.6. Indretning af klasselokalet	17
4.6.1. Indretning af klasselokalet elever med blindhed	17
4.6.2. Indretning af klasselokalet - elever med nedsat syn	18
4.7. Tilgængelige undervisningsmidler	18
4.7.1. Film i undervisningen	18
4.7.2. Taktile illustrationer	19
4.8. Lektier	19
4.9. Særlige hjælpemidler i undervisningen	19
4.10. Eksamen	19
4.11. Punktskrift til elever med blindhed	20

4.11.1. Tidlig skriftsproglig opmærksomhed	20
5. Mikroovergange i grundskolen	21
5.1. Frikvarter (og leg i SFO)	21
5.2. Gruppearbejde	21
5.2. Skift af klassetrin (nye fag og nye lærere)	22
5.3. Nye særlige hjælpemidler i undervisningen	22
5.4. Når et særligt hjælpemiddel i undervisningen er i stykker	22
5.5. Nyt personale/vikarer	22
5.6. Emneuger	22
5.7. Lejrskole/koloni/ekskursioner	22
5.8. Ny synskonsulent	22
5.9. Erkendelse af egen funktionsnedsættelse og dermed af at have andre vilkår en klassekammeraterne	23
5.10. Kommunikationsformen skifter mere og mere til nonverbal	23
5.11. Ændret samværs mønster med kammeraterne efter skoletid (man cykler til kammeraterne, til fritidsaktiviteterne, tager spontant ind til byen, på stranden osv)	23
5.12. Vennerne får fokus på udseende, tøjstil, makeup	24
6. Overgang fra grundskole til efterskole	24
7. Mikroovergange i efterskoletiden	26
7.1. Kommuneskift (herunder synskonsulent og særlige hjælpemidler i undervisningen)	26
7.2. Nye særlige hjælpemidler i undervisningen	26
7.3. Når et særligt hjælpemiddel i undervisningen er i stykker	26
7.4. Gruppearbejde	26
7.5. Nyt personale/vikarer	27
7.6. Emneuger	27
7.7. Studietur/ekskursioner	27
8. Overgang fra grundskole til ungdomsuddannelse	28
8.1. Sekretærhjælp	28
8.2. Eksamen	28
8.3. Gode råd til undervisere, der har elever med synsnedsættelse på ungdomsuddannelser	29
9. Mikroovergange på ungdomsuddannelsen	30
9.1. Frikvarter	30
9.2. Gruppearbejde	30
9.3. Skift af klassetrin/nye fag/nyt personale	30
9.4. Nye særlige hjælpemidler i undervisningen	30
9.5. Når et særligt hjælpemiddel i undervisningen er i stykker	31
9.6. Emneuger/ekskursioner/studieture	31
9.7. Fritidsjob	31
10. Uddannelses-/erhvervsvalg	32
11. Referencer	33
12. Begrebsdefinitioner	35

1. Introduktion

Formål

Denne vejledning er en del af en samlet national vejledning om en metodisk tilgang med ni udvidede læringsmål for børn og unge med synsnedsættelse (0-17 årige med blindhed eller nedsat syn). Der er udarbejdet vejledninger til Indskoling, Melletrin, Udskoling, Småbørn/førskole, Overgange og Forældre/familie.

Denne del af vejledningen omhandler de overgangsproblematikker, børn og unge med synsnedsættelse møder i deres forløb. Overgange repræsenterer typisk en ny kontekst, hvor barnet møder nye fysiske rammer, nye voksne og børnefællesskaber.

Vejledningen giver viden, inspiration og handlingsanvisende råd til det pædagogiske arbejde med at håndtere overgange og formidler viden om god praksis tæt på de enkelte overgangsproblematikker. Vejledningen er et supplement til den specialrådgivning, der ydes til hjem, dagtilbud og skole af lokale synskonsulenter og det landsdækkende tilbud Synscenter Refsnæs.

Den primære målgruppe er forældre, ansvarlige institutionsledelser og fagprofessionelle i dagtilbud og grundskolen, som møder børn med synsnedsættelse.

Vejledningen kan ses i sammenhæng med Forløbsbeskrivelse: Rehabilitering og undervisning af børn og unge med alvorlig synsnedsættelse 0-18 år¹ som er Socialstyrelsens anbefalinger til kommunerne om tilrettelæggelsen af indsatsen for børn og unge med synsnedsættelse. Bl.a. centrale faglige indsatser, organisering af indsatserne og samarbejdet mellem aktørerne omkring barnet.

De udvidede læringsmål

Vejledningen er baseret på "De udvidede læringsmål" en metodisk tilgang med fokus på specifikke læringsmål og indsatser for børn og unge med synsnedsættelse, som er relateret til funktionsnedsættelsen. De udvidede læringsmål understøtter

deltagelse i og inkludering under de almene mål i familien, dagtilbud og skole, og har fokus på specifikke praktiske kompenserende færdigheder, psykosociale forhold, sansning og motorik m.m. Opnåelsen af disse udvidede læringsmål er en forudsætning for barnets/den unges udvikling, trivsel, læring og forståelse af den kontekst, personen indgår i under skiftende aktiviteter og fællesskaber.

Synsnedsættelse og dennes betydning for overgange

Synet har, i det perceptuelle samspil med de øvrige sanser, mange kommunikative formål i erkendelsen af verden. Synet anvendes i sociale sammenhænge og i interaktion med andre, til bl.a. at aflæse kropssprog og mimik og til at orientere sig og bevæge sig sikkert rundt. Synet er også i de fleste tilfælde omdrejningspunktet i læringsammenhænge. Man ser og lærer gennem synet, ser hvordan andre gør, først ens forældre og søskende, siden pædagoger, kammerater, lærere osv. Et manglende eller stærkt nedsat syn vil ved overgange betyde, at barnet kan opleve et stort tab af allerede opbygget kontekstforståelse. Den situation kan imødegås af indsatser baseret på de udvidede læringsmål, som styrker barnets inkludering og forståelse af den konkrete overgang.

¹ Forløbsbeskrivelse: Rehabilitering og undervisning af børn og unge med alvorlig synsnedsættelse 0-18 år. 2. udg. (2020). Odense:

Socialstyrelsen.

2. Overgange hos 0-6 årige med synsnedsættelse

De 0-6 åriges liv består af overgange, og de vil løbende stå overfor at skulle begynde på noget nyt og ukendt. Overgangene har forskellig karakter – der er de store og afgørende overgange og de små overgange og dem midt imellem.

Det kan være meget individuelt, hvordan et barn eller forældre registrerer og reagerer på en overgang.

Det afgørende for en god overgang for såvel barnet som forældrene er, at overgangene er velforberedte og velkoordinerede og foregår i tæt samarbejde mellem de relevante fagfolk omkring barnet. Både for at sikre samarbejde om at overlevere viden, at særlige hjælpemidler er søgt og tildelt før start og for at koordinere en indsats, der kan bringe barnet og familien så nænsomt som muligt fra et tilbud til et andet.

Dagtilbuddet skal være indrettet til, og tilpasset efter barnets synsnedsættelse, og de fagprofessionelle omkring barnet bør have relevant viden om barnets synsnedsættelse for også at kunne inkludere og udvikle barnet med synsnedsættelse ud fra samme læreplanstemaer som de øvrige børn i dagtilbuddet.

Overgangene er ikke kun udfordrende for barnet men også for forældrene. Socialstyrelsen beskriver i deres publikation "De svære overgange" at det er velkendt, at skift og overgange mellem forskellige systemer, institutioner og sektorer er en stor udfordring for børn og unge med funktionsnedsættelser, deres forældre og de professionelle fagpersoner omkring dem. For børnene, de unge og deres forældre kan det være forbundet med stor bekymring og usikkerhed hver gang, der skal ske noget nyt i børnenes og de unges liv. Og det skal der ofte. Fælles for de mange forskellige typer af overgangssituationer er, at de indebærer:

- nye behov hos barnet/den unge samt familien.
- nye målsætninger for indsatsen.
- skift af involverede fagpersoner og dermed risiko for tab af viden og erfaringer.

Den nationale vejledning sætter fokus på både store overgange (makro) og små overgange (mikro) hos det 0-6 årige barn med synsnedsættelse, og

kommer i dette afsnit med en række anvisninger og handlingsanvisende vejledninger, som kan guide fagpersoner og forældre til et godt samarbejde om, og en god tilrettelæggelse af barnets mikro- og makroovergange.

2.1. Overgang fra hjem til dagtilbud og mellem dagtilbud

Anvisningerne i dette afsnit er fælles for overgang fra hjem til dagpleje/vuggestue, fra dagpleje/vuggestue til børnehave og ved institutionskift.

2.1.1. Valg af dagtilbud

Børn med synsnedsættelse og uden yderlig funktionsnedsættelse går som hovedregel i almene dagtilbud.

For nogle børn vil en lille dagpleje være det bedste tilbud, mens andre børn kan have gavn af en stor daginstitution. Nogle dagplejere ønsker måske ikke de ændringer i belysning, afmærkning m.m. som et barn med synsnedsættelse fordrer, og for nogle børn kan det være u hensigtsmæssigt med miljøskiftet når de skal i gæstedagleje. I disse situationer kan vuggestuen være et bedre valg.

En integreret institution kan være en tryk løsning for mange børn med synsnedsættelse og deres forældre, da overgangen fra vuggestue til børnehave på den måde bliver i et velkendt miljø.

Synskonsulenten kan give råd og vejledning om, hvilket tilbud der er det bedste for det enkelte barn, alt afhængigt af barnets synsnedsættelse og med fokus på, at det ikke altid er den nærmeste institution som er det bedste valg for barnet (f.eks. ift lys, fysiske rammer, tryghed ved mindre daginstitution, institutionens erfaring med børn med funktionsnedsættelser, særlige pædagogiske principper og værtdier ift inklusion m.m.).

2.1.2. Planlæg overgangen i god tid – start med et netværksmøde

For at sikre en god og tryk overgang for barnet og forældrene, fra hjem til dagtilbud og mellem dagtilbud, og for at sikre, at det pædagogiske personale har viden om barnet og barnets synsnedsettelse og dermed har forudsætninger og pædagogiske didaktikker til at støtte barnets udvikling, trivsel, leg og inklusion i læringsfællesskabet er det vigtigt, at dagtilbuddet i god tid inden, bliver forberedt på at barnet starter; at hele personalegruppen får kursus og viden om barnets synsnedsettelse og konsekvenserne af denne, og at dagtilbuddet før barnets start er blevet indrettet efter barnets behov.

Planlægningen bør starte med et netværksmøde mellem forældre, synskonsulent, PPR og dagtilbuddet, så viden om barnet og de særlige forhold vedrørende barnets synsnedsettelse bliver overleveret.

Synskonsulenten kan vejlede i, om der er brug for støttetimer, og om relevante kurser og tilbud for personalet i det tilbud barnet skal begynde i.

Det er vigtigt at være opmærksom på, at der er forskelle på behovene for tilgængelighed for henholdsvis børn med blindhed og børn med nedsat syn, ligesom der indenfor de to grupper er individuelle forskelle.

Vær desuden opmærksom på, at der kan hentes viden fra de udredninger, som dokumenterer barnets funktionsevne og behov.

For at sikre en god overgang for et barn med synsnedsettelse skal følgende være klargjort allerede inden barnet starter i dagtilbuddet:

- Tilgængelighed (eksempelvis afmærkninger)
- Tilpassede aktiviteter (leg) både inden- og udendørs
- Hensigtsmæssig indretning af det fysiske miljø (indretning, valg af møbler, orden og regelmæssighed i lokalerne og belyningsforhold)
- Kommunikation og kommunikationsstrategier
- Særlige pædagogiske materialer tilrettelagt for børn med synsnedsettelse

- Særlige hjælpemidler der understøtter udvikling og læring
- Lær barnet at kende: Den eller de pædagoger som bliver de primære omsorgspersoner bør på forhånd lære barnet at kende

2.1.3. Indkøring

Indkøring i dagtilbud kan være en svær overgang for de fleste børn og deres familier, men for børn som har begrænset eller slet intet syn, er det en ekstra stor opgave at blive tryk ved nye omsorgspersoner og et ukendt miljø. Det er en god investering, at have god og lang tid til indkøringsfasen. Indkøringen tager længere tid fordi barnet skal lære at finde rundt, det er svært at finde kammeraterne, og barnet bliver hurtigt udtrættet af de mange nye indtryk og af at skulle udforske det nye miljø.

Gode råd til indkøringsfasen:

- Barnet bør besøge dagtilbuddet flere gange før opstart også gerne når der ikke er andre eller kun få børn i tilbuddet. Barnet kan på den måde lære det nye miljø at kende i fred og ro. Barnet bør også før opstart, besøge og lege på legepladsen udenfor åbningstiden og i weekender, kigger ind ad vinduerne og også på den måde lære det nye miljø at kende i fred og ro uden andre børn.
- Barnet bør starte i en stille periode, f.eks. i en ferieperiode, hvor der ikke er så mange børn i tilbuddet – på den måde bliver det nemmere for barnet at få overblik over det nye miljø, og at lære at orientere sig.
- Barnet bør skærmes i opstartsfasen, f.eks. i et separat lokale med få andre børn og en voksen så der er ro, og ikke så mange andre børn, der leger rundt omkring. På den måde kan barnet lettere koncentrere sig og gradvist vænnes til livet og aktiviteterne i dagtilbuddet.

Nogle forældre får fornemmelsen af, at barnet går tilbage i overgangen: f.eks. at barnet begynder at spise med fingrene igen, sutter på alt osv. Det er vigtigt at tale med forældrene om at det koster energi og overskud for barnet at være i overgang, og at barnet derfor kan reagere ved at gå et skridt tilbage på udviklingsstigen.

For et barn med synsnedsettelse tager det længere tid at lære et nyt miljø at kende. Børnene har brug for tid til at undersøge institutionens lokaler i fred og ro sammen med en voksen. Fortæl hvad der er i de forskellige rum og vis, hvor legetøj og materialer er. Det er lettere for barnet at blive selvstændigt og uafhængigt når det ved hvor legetøj, bøger, materialer m.m. er, og disse ligger på faste pladser.

Det er væsentligt:

- at barnet får faste omsorgspersoner i dagtilbuddet, men at hele personalegruppen kender barnet og har fælles viden om barnets synsnedsettelse og om de pædagogiske og didaktiske strategier, der arbejdes med i tilbuddet i forhold til barnet og de pædagogiske læreplaner og læringsmål.
- at hele personalegruppen får et "opstartskursus" af synskonsulenten FØR barnet starter i dagtilbuddet, så det ikke skaber utryghed og usikkerhed hos barnet, forældrene og i personalegruppen, når den primære pædagog er fraværende.

2.2. Indretning af det fysiske miljø

Når et barn med synsnedsettelse starter i et nyt dagtilbud kan det være relevant med forskellige tilpasninger af det fysiske miljø, og det er derfor vigtigt, at forberedelsen og planlægningen startes i god tid, før barnet starter.

Både ude- og indemiljøet skal tilpasses barnets synsnedsettelse (f.eks.: belysning, afmærkninger, kontraster og farver).

Synskonsulenten kan vejlede om disse forhold.

- Adgang til små rum er en fordel. I et lille rum er det lettere at opfatte hvad der sker, og støjniveauet er normalt lavere end i store lokaler.
- Afgrænsede mindre områder til forskellige aktiviteter gør det lettere for barnet at vælge aktivitet og vide hvad vennerne laver. Afgrænsningen kan være i form af forskellige lokaler, eller at et større rum er opdelt ved hjælp af reoler eller gulvtæpper.

- Møbler, legetøj og krea-materialer bør have faste pladser. Hold orden.
- Et taktilt symbol uden for hvert lokale giver oplysning til barnet om lokalets funktion, f.eks. en pensel uden for malerværkstedet, toiletbørste uden for toiletet osv.
- Ledelinjer gør det lettere at finde rundt – f.eks. til en ønsket aktivitet. Det kan være et reb i barnets håndhøjde monteret i væggen.
- Afmærkning: Markér døre, reoler, kasser med legetøj m.m. taktilt eller visuelt så de bliver lettere at finde og hav måtter foran dørene, for at markere, at her er en dør.
- Hvis barnet har egne hylder eller skuffer bør de være lette at finde, f.eks. yderst, inderst, øverst eller nederst.

2.2.1. Garderobe

- Det er lettere for barnet at lære at finde deres garderobeplads, hvis den er placeret i den ydre ende af rækken.
- Et taktilt eller farverigt symbol gør det endnu lettere at finde den rigtige blandt alle pladser.

2.2.2. Toilet

- Brug toiletsæde og -låg med farve eller markér toiletlåget med farvet tape. På den måde kan barnet se om låget er af eller på.
- Tydelig markering af træk/skyl/håndvask/sæbe/håndklæde.

2.2.3. Leg og måltider

- Faste pladser til måltiderne og til samling gør det lettere for barnet selv at finde sin plads. Barnet kan på den måde også nemt huske, hvor de andre børn sidder.
- Legetøj, bøger, krea-materialer m.m. skal ligge på faste pladser, så barnet selv kan lære at hente disse ting.

- Brug sorteringsbakker ved kreative aktiviteter, så barnet har sine ting samlet. Kan være i kontrastfarve.
- Barnet bør sidde med lysindfald i ryggen eller fra siden.

2.3. Tilpasninger af miljøet til barn med blindhed

- Markér trappers første og sidste trin med skridsikker tape i kontrastfarve. På den måde kan barnet føle eller se, hvor trappen begynder og slutter.
- En ledelinje hjælper barnet med at finde et specifikt mål. Det kan f.eks. være en tæppeløber, hvor barnet følger løberen, eller skridsikketape i kontrastfarve på gulvet eller på væggen.
- Fast inventar og møbler eller tæpper, der ikke flyttes rundt på, kan fungere som ledelinjer eller orienteringspunkter. Ledelinjer og orienteringspunkter gør, at barnet ved hvor i lokalet de er.
- Da det ofte tager lang tid for et barn med en alvorlig synsnedsættelse at lære at finde rundt i nye omgivelser, skal man nøje overveje nødvendigheden før man flytter rundt på inventar, gulvtæpper m.m., og det er vigtigt at fortælle og lære barnet, hvilke ændringer der er foretaget.
- Lad barnets hjælpemidler (f.eks. Perkins punktskriftmaskiner, taktile billedbøger, lupper m.m.) være en naturlig del af miljøet og let tilgængelige.
- Tænk over belysning, farver og kontraster – få vejledning og rådgivning af synskonsulent.

2.4. Tilpasninger af miljøet til barn med nedsat syn

- Miljø og omgivelser skal tilpasses så barnet bliver hjulpet til at bruge sit syn optimalt og stimulerer det syn, barnet har.

- Farvevalg kan gøre et lokales form tydeligere og kan markere forskellige funktioner, marker f.eks. håndtag med farver. Tydelige kontraster mellem gulv, paneler, vægge, døre og karme gør det lettere at få en fornemmelse af lokalet.
- Forskellig farvelægning af lokalerne kan gøre det lettere for barnet at orientere sig.
- Børn med synsnedsættelse kan være lysfølsomme. Derfor skal det indendørs miljø justeres, så barnet ikke blændes. Der skal være mulighed for at afskærme lys udefra ved hjælp af persienner, markiser eller gardiner.
- Belysningen er vigtig for, at barnet kan bruge synet optimalt. Sørg for, at lysstyrken er tilstrækkelig i alle rum. Husk indgang, garderobe og toilet samt overgangen hertil.
- Lyset skal ikke blænde, og lysstyrken skal kunne indstilles f.eks. når barnet bruger nærsynet når man læser en historie eller ved krea-aktiviteter.
- Markér trappers første og sidste trin med skridsikketape i kontrastfarve. Derefter kan barnet føle eller se, hvor trappen begynder og slutter.
- Kontrastfarver gør det lettere at finde eller opdage genstande. Der bør f.eks. være kontrast mellem en hylde og det som ligger på hylden, tæppet, bordet osv.
- Underlag bør være ensfarvet. Det er svært at finde legetøj på et mønstret tæppe eller dug.
- Voksdug og dækkeservietter skal være matte, så barnet ikke blændes af genskin fra lamper eller sollys.
- Lad barnets hjælpemidler, såsom CCTV og lupper, være en naturlig del af miljøet.

2.5. Tilpasning udendørs for barn med synsnedsættelse (blindhed eller nedsat syn)

Det er ikke ualmindeligt, at et barn med synsnedsættelse som bevæger sig mere eller mindre frit og selvstændigt i dagtilbuddet, bliver mindre uafhængig i det udendørs miljø, og i begyndelsen gerne vil holde en voksen i hånden.

En af årsagerne til at barnet bliver mere usikkert er, at udemiljøet ændrer sig efter sæson.

Blade, sne eller regn gør det vanskeligere at orientere sig. Underlaget som plejer at fungere som ledelinjer, f.eks. tydelige asfalts- og græskanter ændres, når sneen falder. Vanter eller tykke sko betyder, at barnet ikke så nemt kan bruge følesansen til at orientere sig. Regn gør kontrasterne mellem forskellige underlag dårligere, og alt ser måske blankt og mørkt ud.

- Udemiljøet bør være tilrettelagt, så det tilskynder barnet til at være uafhængigt, og kan orientere sig på legepladsen og finde forskellige legerum og legesager på legepladsen.
- Lad de voksne have refleksveste på udenfor, så er de nemmere at se.
- Forskellige overflader som græs, grus, sand, asfalt eller fliser gør, at barnet lettere kan finde rundt på legepladsen.
- Afgrænsede mindre områder til forskellige aktiviteter gør det lettere for barnet at orientere sig, og på den måde være i stand til at vælge aktivitet og selv finde ud af hvad kammeraterne laver. Afgrænsningerne kan f.eks. være i form af hegn, buske eller forskellige underlag.
- Det er lettere at følge en ledelinje, når man skal finde til et specifikt mål. Det kan f.eks. være en asfalkant, et gelænder, et reb, et hegn eller en væg.
- Faste kendetegn som porten, hegnet, trappen, rutsjebanen eller en stor sten fungerer som pejlemærker.
- Kontraster i miljøet letter orienteringen for børn med synsnedsættelse. Mal f.eks. kanten af sandkassen, hegnet, omkring gyngerne, porten og døren til opbevaringsrummet i en anden farve.
- Marker de første og sidste trin i trappen, f.eks. ved indgangen eller trin til rutsjebanen f.eks. med groft skridsikkert tape eller mal dem i en kontrastfarve.
- Når solen skinner, bør der være mulighed for at finde et skyggefuldt sted at lege, så barnet

ikke blændes. Nogle store solide parasoller kan skabe skygge.

- Lad legepladsen tilbyde aktiviteter, der tiltrækker alle sanser.
- Ting med lyd f.eks. vindspil og planter der dufter hjælper barnet med at orientere sig på legepladsen.

2.6. Lydmiljø

Børn med synsnedsættelse bruger lyd og akustik aktivt for at orientere sig i omgivelserne og det som er og sker omkring dem, og de bruger deres hørelse til at genkende en person med. Mange bruger også refleksion af lyd fra f.eks. vægge, vinduesflader og møbler for at orientere sig.

Støj er derfor hæmmende for et barn med synsnedsættelse og kan udtrætte barnet, og støj bør derfor minimeres i barnets omgivelser.

Tips til et godt lydmiljø:

- Undgå store fællesarealer med dårlig akustik
- Brug støjdæmpende skillevægge/vægbeklædning
- Organiser børnene i mindre grupper
- Undgå baggrundsstøj som musik, radio og TV
- Luk vinduet hvis der er støj udenfor
- Vend ansigtet mod barnet, når du taler til det
- Brug tæpper og tekstiler for at dæmpe støj

3. Mikroovergange i dagtilbud

Den nationale vejledning har fokus på fem mikroovergange på dagtilbudsområdet – mikroovergange som kan være særligt udfordrende for børn med synsned-sættelse.

- gæstedagpleje eller gæsteinstitution
- gruppe/stueskift (fra de små til de store)
- Skift af primær pædagog/nyt personale/vikarer
- Briller og øvrige hjælpemidler
- Legekultur

3.1. Gæstedagpleje eller gæsteinstitution

Forandringer er altid svære for børn med synsned-sættelse, og brug af gæstedagpleje/gæsteinstitution bør begrænses til et minimum.

Forberedelse til gæstepasning er vigtig, og barnet bør kun komme i kendt gæstedagpleje/gæsteinstitution – i gæsteinstitution bør kendt pædagog fra barnets eget tilbud være med, og al personale i gæstepasning bør altid have fået overleveret viden om barnet og synsned-sættelsen.

3.2. Gruppe/stue skift (fra de små til de store)

Den primære pædagog bør om muligt følge med barnet over på ny stue/i ny gruppe.

Forbered barnet på skiftet i god tid før og tilrettelæg den/de nye lokaler som ved opstart i dagtilbud (læs mere i afsnit 2.2.)

Viden om barnet og synsned-sættelsen overleveres til nyt personale. Denne viden skal opsamles i samarbejde med forældre og fagprofessionelle aktører omkring barnet, samt viden fra de udredninger der er gennemført. Synskonsulenten kan være den fagprofessionelle, som sammen med forældrene, har det bedste overblik.

3.3. Skift af primær pædagog/nyt personale/vikarer

Skift af de primære omsorgspersoner forberedes så grundigt og i så god tid som muligt. Det er en stor fordel, hvis den nye pædagog i en periode kan overlappe/følges med den afgangende pædagog.

Viden om barnet og synsned-sættelsen skal altid overleveres til nyt personale/vikarer.

3.4. Briller og øvrige hjælpemidler

Barnet kan have forskellige hjælpemidler – bl.a. synskompenserende hjælpemidler og hjælpemidler som understøtter udvikling og læring. Det kan være briller, lupper, Perkinsmaskiner, lydoptagere, tablets, CCTV, kikkerter m.m. Disse introduceres til barnet af synskonsulenten ved behov.

For at sikre, at hjælpemidlerne bliver brugt og anvendes korrekt af barnet og i de rigtige situationer, bør dagtilbuddet have en tovholder på barnets hjælpemidler. Tovholderen bør også være ansvarlig for, at viden om barnets hjælpemidler bliver overleveret ved personaleskift, gæstepasning m.m.

Synskonsulenten kan undervise personalet i korrekt brug af barnets hjælpemidler.

3.5. Legekultur

Børns relationer til andre børn spiller en stor rolle i børns hverdagsliv. At kunne knytte venskaber og indgå i legerelationer i dagtilbuddene har afgørende betydning – både for børnenes trivsel her og nu og for deres videre udvikling og læring.

Børn med synsned-sættelse har vanskeligt ved at se hvad andre børn leger og leger med, og kan have svært ved at komme ind i en leg. De opfatter ikke mimik og kropssprog på samme måde og naturlig, som deres kammerater. På grund af synsned-sættelsen er nogle af børnene udfordrede i at se og forstå årsagssammenhænge og helheden i legen. Pædagogerne bør være opmærksomme på at styrke barnets leg og legeudvikling,

(fortsættes s. 14)

Case

Eksempel på god praksis: Samarbejde om en god overgang fra dagpleje til børnehave

Det er første gang, at børnehaven Kridthuset modtager et barn med nedsat syn. Det kræver god dialog mellem forældre, synskonsulent, tidligere dagplejer, dagplejepædagog og børnehaven og et godt samarbejde blandt personalet at give barnet en god opstart i børnehaven.

Indblik i Idas forløb

Ida er 2,5 år og er svagsynet. Idas familie består af mor, far og tre ældre søskende.

Ida har en øjensygdom, som hedder akromatopsi. Akromatopsi defineres ved påvirket eller manglende farvesyn, nedsat syn, langsynethed, nystagmus og lysoverfølsomhed. Ida kan ikke se farver. Ida bruger kontaktlinser med filter og korrektion for langsynethed samt forskellige briller.

Ida har tilknyttet en synskonsulent, som er uddannet indenfor synsområdet og har særlig erfaring indenfor småbørnsområdet. Synskonsulenten følger Idas udvikling i familien og i pasningstilbud med specialpædagogisk rådgivning og idéer til aktiviteter og samvær med Ida. Idas forældre tager kontakt til den kommunale sagsbehandler vedrørende tabt arbejdsfortjeneste blandt andet ved deltagelse i undersøgelser og møder på hospitalet. hos synskonsulenten m.m..

Ida gik tidligere i dagpleje, og er nu startet i børnehaven i den integrerede institution Kridthuset med 36 børn.

Før Ida starter i børnehaven

Før Ida starter i Kridthuset, er der dialog og møder mellem forældre, synskonsulent, dagplejer, dagplejepædagog, sagsbehandler og ledelse fra Kridthuset.

Synskonsulenten bidrager med specialrådgivning om blandt andet:

- Tilgængelighed (eksempelvis afmærkninger på legeplads).
- Aktiviteter (leg) både inden- og udendørs.
- Hensigtsmæssig indretning af det fysiske miljø (indretning, maling af kontrastfarve på væg, belysning, placering ved aktiviteter og spisning osv.).
- Kommunikation og kommunikationsstrategier i forbindelse med Idas manglende farvesyn.
- Særlige pædagogiske materialer og tilrettelæggelse af aktiviteter i forhold til Idas øjendiagnose.

På besøg i institutionen

Ida er på forhånd tryk ved Kridthusets fysiske rammer og personale, fordi Kridthuset via en ordning i kommunen har et tæt samarbejde med Idas dagplejer. Kommunens dagplejere besøger hver måned den lokale vuggestue, som også fungerer som gæsteplads, når dagplejer er syg eller på ferie.

Ansøgning om ekstra ressourcer

Før Idas opstart i børnehaven, har ledelsen i Kridthuset søgt og fået bevilliget 10 støttetimer om ugen.

En del af disse timer går til en ekstra vikar, når børnehaven skal på tur ude af huset, da især nye steder og at være udendørs er en udfordring for Ida. Her bliver hun nemt utryk, udtrættes og har behov for en voksen.

Opstartsmøder

Forældre, synskonsulent, tidligere dagplejer og Kridthusets leder mødes for sammen at forberede en god start på Idas børnehaveliv. Her får Kridthusets leder viden om Idas øjendiagnose, funktionsniveau og særlige opmærksomhedspunkter. Forældre og dagplejer deler gode erfaringer. Synskonsulenten foreslår, at

børnehavens personale deltager på kursus for pædagoger hos det nationale center for børn og unge med synsnedsættelse, Synscenter Refsnæs.

På møderne forventningsafstemmer de også rent praktisk, f.eks. i forhold til at Ida beholder sin middagslur og at Idas mor har ansvaret for Idas kontaktlinser. Det betyder at pædagogerne kan ringe efter Idas mor, hvis Idas kontaktlinser falder ud.

Fysisk tilpasning af legeplads

Ida elsker at være udenfor, men det er også udenfor at hun oplever udfordringer, blandt andet fordi hun er lysoverfølsom. Forældre og synskonsulent besøger Kridthuset, gennemgår legeplads og udeareal og bidrager med løsninger på tilpasninger, så legepladsen bliver mere tilgængelig for Ida.

Parat til børnehavestart

Forældre og dagplejer udarbejder sammen med synskonsulent et dokument med fokus på handlinger, som Ida øver sig på hjemme og i dagpleje inden børnehavestart. Fokus er, at Idas ressourcer ikke bruges på at hænge sin jakke op, åbne for vandhanen, finde toiletpapir osv., men i stedet bruges på leg, deltagelse og aktiviteter. Synskonsulent bidrager blandt andet med forslag til tilpasninger til det fysiske miljø, for eksempel markering omkring garderobeplads og papirholder.

Forældre og dagplejer arbejder målrettet med disse mål, og børnehaven får et godt indblik i, hvad Ida selv kan, og hvad Ida kan have brug for hjælp til samt hvordan tilpasninger kan udformes.

Synspas – en hjælp til pædagogerne

I samarbejde med Idas mor udarbejder synskonsulent et synspas. Dvs. en folder med en beskrivelse af Idas synsfunktion, praktiske foranstaltninger, råd og gode fif samt håndtering

af Idas kontaktlinser og en oversigt over Idas forskellige briller og deres formål.

Synspasset ligger nu i Idas garderobe i børnehaven, så det er tilgængeligt for pædagogerne. Vikarer og nye pædagoger bliver introduceret for synspasset. Pædagogerne er særligt glade for beskrivelsen af Idas mange briller med billeder, fordi det ikke altid er let at huske, hvilken brille Ida skal bruge i forskellige situationer. Synspasset opdateres løbende i et samarbejde mellem forældre, børnehave og synskonsulent.

Undervisning af børnehavens personale

Det planlægges, at synskonsulenten deltager på et personalemøde efter opstart, hvor pædagoger har mulighed for at stille spørgsmål. Børnehavens leder tilmeldes kursus for pædagoger på det nationale center for børn og unge med synsnedsættelse, Synscenter Refsnæs.

Løbende dialog og forventningsafstemning

Den gode dialog mellem forældre, synskonsulent og Kridthuset fortsætter efter Ida starter i børnehaven. Det er vigtigt for forældre, ledelse og pædagoger i Kridthuset at holde en åben og ærlig dialog. Kridthuset er indstillet på, at synskonsulenten og forældre kan komme med forslag til yderligere tilpasninger, hvis Ida udviser et behov.

og på at sikre, at barnet udvikler færdigheder som kan inkludere dem i lege- og læringsfællesskaberne.

Denne inddragelse og udvikling kan i vidt omfang understøttes ved at den voksne verbalt beskriver omgivelser og handlinger (synstolker).

Husk at pædagogen/støtten skal trække sig, når barnet er klar til at lege på egen hånd. Målet er, at barnet bliver så selvstændigt som muligt, og har de nødvendige legekompeterencer, når barnet starter i skole og SFO, og legen her bliver udfordret ved ændrede legemønstre i takt med, at børnene bliver ældre.

Få gode råd til at styrke barnets legekompeterencer i hæftet **Leg og børn med synshandicap**, som frit kan læses og downloades via [Synscenter Refsnæs hjemmeside](#).

4. Overgang fra daginstitution til grundskole og SFO eller ved skoleskift

Forbered overgangen i god tid – gerne året før skolestart, og helst endnu tidligere, og planlæg langsigtet helt frem til udskolingen. Allerede ved skolestart bør der tænkes på afgangseksamen i 9. klasse som slutmål.

Det er nødvendigt at planlægge overgangen så tidligt og i så god tid som muligt, så pædagog- og lærerteams via kurser og via vejledning fra synskonsulenten, kan være velforberedte på og i stand til at inkludere og undervise eleven, og så inde- og udemiljøet kan blive tilpasset ift. elevens synsned-sættelse. Eleven bør trygt kunne færdes ude og inde på skolen. Dette øger forudsætningerne for at elevens selvstændighed og delagtighed.

Læs mere om inkluderende læringsmiljøer for elever med synsned-sættelse i grundskolen på EMU.dk

4.1. Netværksmøder

Overgangsforberedelserne starter med netværksmøder mellem forældre, eleven, synskonsulenten/synskonsulenterne, skolen, PPR og evt. sagsbehandler.

Overgang mellem børnehave og skole er en stor overgang, som rækker mange år ud i barnets fremtid. Da det også ofte er overgang til ny synskonsulent i mange kommuner bør både ny og tidligere synskonsulent deltager i netværksmøderne.

- Når der skiftes fra dagtilbud til skole, bør primær-pædagogerne fra dagtilbuddet deltage i mødet.
- Når der skiftes skole, bør lærerne fra den gamle skole deltage.
- Ved skoleskift kan det være nyttigt for de nye lærere at besøge den gamle skole.

Vigtige emner for netværksmøderne er at sikre, at viden bliver overleveret, og at afklare behovene, så skolen på forhånd er velforberedt og tilrettelagt til eleven. Der bør være fokus på:

- At arrangere kurser for hele lærerteamet/personalegruppen.
- Tilpassede undervisningsmaterialer og aktiviteter.
- Mobilitetstræning på skolen.
- Særlige hjælpemidler i undervisningen og IKT-hjælpemidler.

Følgende bør være forberedt allerede inden eleven starter i grundskole og SFO:

- Tilgængelighed inde og ude (eksempelvis afmærkninger og orientering & mobility).
- Tilpassede undervisningsmidler.
- Hensigtsmæssig indretning af det fysiske miljø (indretning, valg af møbler, orden og regelmæssighed i lokalerne og belysningsforhold).
- Særlige hjælpemidler i undervisningen.

Synskonsulenten kan give råd og vejledning om disse forhold.

4.2. Lærerforudsætninger

Elever med synsned-sættelse og uden yderligere funktionsned-sættelse går som hovedregel i almindelig grundskole.

Lærerteamet som skal modtage en elev med synsned-sættelse skal forberedes på dette i så god tid inden eleven starter i klassen, at teamet kan erhverve sig de nødvendige forudsætninger for at kunne udvikle, inkludere, undervise og sikre trivslen for børn med synsned-sættelse.

Der er behov for kurser og efteruddannelse udbudt af højt specialiserede tilbud. Synskonsulenterne kan desuden vejlede skolen og give lærerne de vigtigste forudsætninger for, at kunne modtage eleven. Hele teamet bør få kurser, så ikke kun en enkelt lærer har forudsætningerne for at undervise og inkludere eleven.

Relevante kurser, udredninger og gruppeforløb udbydes af **Synscenter Refsnæs** og **IBOS** og lokalt af synskonsulenterne.

Eleven vil i løbet af sin skoletid komme i kontakt med personale, som ikke er en del af elevens undervisningsteams (f.eks. gårdvagter, pedeller osv). Al personale bør have kendskab elevens synsnedsættelse og evt. en orientering om ledsageteknik – læs mere om dette på **IBOS.dk**.

Download evt. plakaten **Sådan følges I ad – ledsageteknik, når den ene er blind eller svagsynet** og hæng den op relevante steder på skolen.

Plakaten kan frit hentes via **Socialstyrelsens hjemmeside** og illustrerer ledsageteknik, for personer der er blinde eller svagsynede til hjælp for fagfolk, pårørende eller venner.

4.3. Før eleven starter på skolen og i SFO

4.3.1. Orientering & Mobility (O&M)

Både elever med blindhed og elever med nedsat syn kan som regel færdes på skolen, uden at der foretages større ændringer.

Det er vigtigt, at eleven lærer at finde rundt på skolen og bliver så selvhjulpne og dermed så selvstændige som muligt.

Eleven kan have brug for mobilitetstræning for at finde rundt på skolen og på skolens udearealer, til hallen, i omklædningsrum, faglokaler, værksteder m.m.

Mobilitetstræningen påbegyndes i god tid før eleven starter på skolen. Det er kommunens instruktør i orientering & mobility som træner orientering & mobility med eleven.

Forældre opfordres til at tage deres barn med forbi skolen i weekender og ferier – kigge ind ad vinduerne og lege på legepladsen, så barnet også på den måde, og på forhånd lærer skolens omgivelser at kende.

Når det drejer sig om elever med blindhed, skal der muligvis etableres kendemærker og/eller fjernes enkelte forhindringer.

For elever med nedsat syn er det ofte belysning og farver/kontraster man skal være opmærksom på. Dette vurderes i hvert enkelt tilfælde, idet foranstaltningerne beror på, hvilken øjensygdom den enkelte elev har. Synskonsulenten kan vejlede om dette.

4.3.2. Indretning af det fysiske miljø

Når en elev med synsnedsættelse starter i skole eller SFO, skal det fysiske miljø tilpasses til elevens synsnedsættelse.

4.3.2.1. Tilpasninger af miljøet til elev med blindhed

- Markér trappers første og sidste trin med skridsikker tape i kontrastfarve. På den måde kan eleven føle eller se, hvor trappen begynder og slutter.
- En ledelinje hjælper eleven med at finde et specifikt mål. Det kan f.eks. være skridsikket tape i kontrastfarve på gulvet eller på væggen.
- Fast inventar og møbler eller tæpper, der ikke flyttes rundt på, kan fungere som ledelinjer eller orienteringspunkter. Ledelinjer og orienteringspunkter gør, at eleven ved hvor i lokalet han/hun er.
- Da det ofte tager lang tid for en elev med blindhed at lære at finde rundt i nye omgivelser, skal man nøje overveje nødvendigheden før man flytter rundt på inventar, gulvtæpper m.m., og det er vigtigt at fortælle og lære eleven hvilke ændringer der er foretaget.
- Tænk over belysning, farver og kontraster – få vejledning og rådgivning af synskonsulenten.

4.3.2.2. Tilpasninger af miljøet elev med nedsat syn

- Miljø og omgivelser skal tilpasses, så eleven bliver hjulpet til at bruge sit syn optimalt og stimulerer det syn, eleven har.
- Farvevalg kan gøre et lokales form tydeligere og kan markere forskellige funktioner, marker f.eks. håndtag med farver. Tydelige kontra

ster mellem gulv, paneler, vægge, døre og karme gør det lettere at få en fornemmelse af lokalet.

- Forskellig farvelægning af lokalerne kan gøre det lettere for eleven at orientere sig.
- Elever med nedsat syn er ofte lysfølsomme. Derfor skal det indendørs miljø justeres, så eleven ikke blændes. Der skal være mulighed for at afskærme lys udefra ved hjælp af persienner, markiser eller gardiner.
- Belysningen er vigtig for, at eleven kan bruge synet optimalt. Sørg for, at lysstyrken er tilstrækkelig i alle rum. Husk indgang, garderobe og toilet samt overgangen hertil.
- Lyset skal ikke blænde, og lysstyrken skal kunne indstilles f.eks. når eleven bruger nærsynet, når man læser en historie eller ved krea-aktiviteter.
- Markér trappers første og sidste trin med skridsikker tape i kontrastfarve. Derefter kan eleven føle eller se, hvor trappen begynder og slutter.
- Kontrastfarver gør det lettere at finde eller opdage genstande. Der bør f.eks. være kontrast mellem en hylde og det som ligger på hylden, tæppet, bordet osv.
- Underlag bør være ensfarvet. Det er svært at finde genstande på et mønstret tæppe eller dug.
- Bordplader skal være matte, så eleven ikke blændes af genskin fra lamper eller sollys.

4.4. Tilpasning udendørs for elev med syns-nedsættelse (blindhed eller nedsat syn)

- Udemiljøet bør være tilrettelagt, så det tilskynder eleven til at være uafhængigt, og kan orientere sig på skolens og SFO'ens udearealer.
- Forskellige overflader som græs, grus, sand, asfalt eller fliser gør, at eleven lettere kan finde rundt udendørs.
- Det er lettere at følge en ledelinje, når man skal finde til et specifikt mål. Det kan f.eks.

være en asfaltkant, et gelænder, et reb, et hegn eller en væg.

- Faste kendetegn som porten, hegnet, trappen, rutsjebanen eller en stor sten fungerer som pejlemærker.
- Kontraster i miljøet letter orienteringen for elever med syns-nedsættelse. Mal f.eks. kanten af sandkassen, hegnet, omkring gyngerne, porten og døren til opbevaringsrummet i en anden farve.
- Marker de første og sidste trin ved trapper, f.eks. med groft skridsikket tape eller mal dem i en kontrastfarve.

4.5. Lydmiljø

Elever med syns-nedsættelse bruger lyd og akustik aktivt for at orientere sig i omgivelserne og det som er og sker omkring dem, og de bruger deres hørelse til at genkende en person med. Mange bruger også refleksion af lyd fra f.eks. vægge, vinduesflader og møbler for at orientere sig.

Støj er derfor hæmmende for en elev med syns-nedsættelse og kan udtrætte ham/hende, og støj bør derfor minimeres i elevens omgivelser.

Tips til et godt lydmiljø:

- Undgå store fællesarealer med dårlig akustik.
- Brug støj-dæmpende skillevægge/vægbeklædning.
- Organiser eleverne i mindre grupper.
- Undgå baggrundsstøj som musik, radio og TV.
- Luk vinduet hvis der er støj udenfor.
- Vend ansigtet mod eleven når du taler til ham/hende.
- Brug tæpper og tekstiler for at dæmpe støj.

4.6. Indretning af klasselokalet

Synskonsulenten kan altid rådgive med hensyn til indretningen af klasselokalet, så forholdene kan blive så optimale for eleven som muligt.

4.6.1. Indretning af klasselokalet elever med blindhed

- Der bør være sikre ganglinier, så eleven kan færdes ubesværet i klassen – hold orden og sørg for, at der ikke står skoletasker, skraldespande m.m. i vejen i gangarealerne.
- Der skal være god plads/et skab/en reol ved elevens plads. Eleven har en del hjælpemidler, tegnetavler, punktmaterialer, taktile redskaber m.m. som fylder en del.
- Der skal sikkerhedsmæssigt forsvarlige strømløsninger til elevens særlige hjælpemidler i undervisningen f.eks. strømudtag fra loftet.
- Der bør arbejdes hen imod anskaffelse af ledningsløse hjælpemidler til eleven.
- Hvis eleven har egne hylder eller skuffer, bør de være lette at finde, f.eks. yderst, inderst, øverst eller nederst.
- Det er lettere for eleven at finde garderobepladsen hvis den er placeret i den ydre ende af rækken.

Grundet disse praktiske forhold bør klassen have sin egen hjemklasse.

4.6.2. Indretning af klasselokalet - elever med nedsat syn

- Belysningen i klassen og ved tavlen skal være tilpasset elevens synsnedsettelse.
- Der skal være gode kontraster i rummet og ingen reflekser eller genspejling.
- Eleven har som regel et specielt bord og andre tekniske hjælpemidler og særlige hjælpemidler i undervisningen, som kræver plads og sikkerhedsmæssigt forsvarlige strømløsninger
- Der skal være mulighed for at afskærme lys udefra ved hjælp af persienner, markiser eller gardiner.

Grundet disse praktiske forhold bør klassen have sin egen hjemklasse.

4.7. Tilgængelige undervisningsmidler

Det er forudsætningen for en god overgang fra dagtilbud til skole, ved skoleskift og ved oprykning til nye klassetrin at lærings- og undervisningsmateriale og læringsplatforme allerede fra elevens første skoledag er tilgængelige i tilpassede alternative formater (f.eks. forstørrelser, skrivbare e-bøger, til punktdisplay, i punkt på papir, opmærkede pdf'er, som pdf'er, som opmærket word, i Daisy osv.)

Synskonsulenten kan vejlede om dette i forhold til den enkelte elev.

Læreren bør sikre, at den del af undervisningen, som præsenteres visuelt på tavler med projektor og lignende, er tilgængelig for eleven på en anden måde. Drøft dette med synskonsulenten som kan vejlede og rådgive i forhold til den enkelte elevs synsnedsettelse.

Læreren bør synstolke (sige højt), hvad der bliver skrevet på tavlen. Det gør det muligt for eleven med synsnedsettelse at følge med på lige fod med de øvrige elever.

På whiteboard/smartboard bruges sort kontrastfyldt tusch - undgå blanding fra lys og vinduer.

Hvis en læringsplatform ikke er tilgængelig, skal der på forhånd tænkes i et alternativ, f.eks. printet materiale. Også her kan synskonsulenten vejlede og rådgive.

Indscannede tekster som er lavet om til PDF-filer, skal være af god og læsbar kvalitet. Hvis den er gnidret eller skæv, er den svær at lave tekstgenkendelse på.

Undervisningsmaterialet bør altid være tilgængeliggjort på forhånd, så en elev med synsnedsettelse ikke skal vente på materialet midt i undervisningssituationen. Dette bør tænkes ind helt ned i mindste detalje, også i forhold til dag-til-dag materiale: hand-outs, spørgsmål til gruppearbejde mm.

Tilgængelige undervisningsmaterialer kan vederlagsfrit bestilles i Biblus.dk det nationale skolebibliotek for børn og unge med synsnedsættelse. Biblioteket indeholder lærings- og undervisningsmateriale i alternative, tilgængelige formater. Materialerne er didaktisk tilrettelagt og grafisk tilpasset af Materialeproduktionen på Synscenter Refsnæs til brug for børn og unge med synsnedsættelse i dagtilbud og grundskole.

Materialerne i Biblus kan anvendes direkte, eller de kan konverteres til andre alternative formater ved hjælp af [RoboBraille-tjenesten](#).

I Nota kan der hentes allerede eksisterende undervisningsmaterialer i tilgængelige formater til elever og studerende i grundskolen, på ungdoms- og videregående uddannelser. I grundskolen er det lærerne der bestiller tilgængelige materialer i Nota. Læs mere om Nota.dk.

4.7.1. Film i undervisningen

Når der skal arbejdes med film, bør eleven have adgang til filmen på forhånd (lån eller streaming) for på den måde at kunne forberede sig på undervisningssituationen.

4.7.2. Taktile illustrationer

Læs om brug af taktile illustrationer i undervisningen i hæftet **Billeder til fingerspidserne** udgivet af Socialstyrelsen, som frit kan læses og downloades via [Social- og Boligstyrelsens hjemmeside](#).

4.8. Lektier

De fleste elever med synsnedsættelse klarer sig godt fagligt. Synsnedsættelsen og de særligt tilrettelagte undervisningsmaterialer kræver mere tid og energi, end kammeraterne behøver bruge på lektier. Det er vigtigt at følge med og klare sig godt. Men det er også yderst vigtigt, at eleven har tid til det sociale liv uden for skolen; fritidsinteresser og venner.

For at imødekomme behovet for både lektier og elevens deltagelse i fællesskabet, kan man afsætte tid til lektielæsning fremfor, at man skal fortsætte til, at lektierne er færdige. Det kan i samråd med synskonsulenten aftales med forældre og lærere, at der

afsættes en fast tid til lektielæsning om dagen, og så er der ikke mere lektielæsning den dag, uanset hvor langt man er nået. Det er vigtigt at følge med i skolen, men det sociale liv er mindst lige så vigtigt.

4.9. Særlige hjælpemidler i undervisningen

Elever med nedsat syn har brug for forstørrelses-hjælpemidler, som gør dem i stand til at udnytte synsresten i undervisningssituationen og i hverdagen generelt.

Elever med blindhed bruger punktskriftudstyr, når de skal lære at læse og skrive. Der er forskellige typer af punktskriftudstyr, som bruges i forskellige sammenhænge:

- manuelle punktskrivemaskiner til at give eleven en grundlæggende forståelse af skriftsproget samt af at skrive direkte på et stykke papir.
- elektroniske punktnotationsapparater til via punktskrift at skrive, redigere og lagre dokumenter.
- punktastaturer og -displays til brug i forbindelse med computer.

Børn og unge med blindhed bruger også hjælpemidler med taleoutput og -input. Det gælder både specielt software til computer og andre elektroniske enheder som eksempelvis mobiltelefoner.

Afhængig af graden af synsnedsættelse er der individuelle forskelle på, hvilke særlige hjælpemidler i undervisningen, den enkelte elev bruger. Dette behov kræver udredning af synskonsulenten.

Hjælpemidlerne bevilges af kommunen, når eleven går i folkeskolen og af STUK, når eleven går på frie grundskoler, privatskoler og på efterskoler.

For at udvælge det rigtige hjælpemiddel og for at sikre, at eleven kan benytte det effektivt, kræves der både en synsfaglig og en teknisk specialviden.

Internationale studier viser, at der er tydelig sammenhæng mellem brug af særlige hjælpemidler i undervisningen, og positive resultater på gennemførelse af ungdomsuddannelse og videregående uddannelse, og brugen og funktionaliteten af sær

lige hjælpemidler i undervisningen bør derfor have høj prioritering af skolen, og underviserne bør tilskynde eleverne til at bruge deres hjælpemidler.

Det er derfor væsentligt, at skolen fra eleven starter og frem mod at eleven dimitterer, har udpeget lærere, som har ansvar for elevens brug af de særlige hjælpemidler i undervisningen herunder ansvar for

- Anskaffelse (i samarbejde med synskonsulenten).
- Elevens oplæring i hjælpemidlerne.
- Teknisk support og hjælp.
- Opdateringer.
- Konvertering af filer.
- Reparationer.
- Vejledning hvis eleven ikke bruger/kan bruge de særlige hjælpemidler i undervisningen.

4.10. Eksamen

Grundskoleelever med synsnedsettelse skal ligesom alle andre elever aflægge alle folkeskolens obligatoriske prøver. Benyt de nationale test og terminsprøver til at give eleven erfaring med prøveformer og læreren erfaring med det format, eleven benytter. Træn til prøverne i god tid ved at teste opsætning af hjælpemidler og formater. På den måde sikres, at eleven bliver klar til at tage afgangsprøverne.

Skoleledelsen kan i samråd med synskonsulenten indstille eleven til at gå til prøve på særlige vilkår. Formålet med at tilbyde nogle elever prøve på særlige vilkår er at sidestille disse elever med andre elever i prøvesituationen, f.eks. ved at tildele eleven med synsnedsettelse ekstra tid til prøverne. Det er en forudsætning, at der med et tilbud om særlig tilrettelæggelse af en prøve ikke sker en ændring af prøvens faglige niveau.

Læs evt. mere om prøver på særlige vilkår i Børne- og Ungeministeriet **Vejledning fra januar 2020**, som frit kan læses og downloades via [Undervisningsministeriets hjemmeside](#).

Vær opmærksom på, at særligt tilrettelagte eksamensopgaver bestilles ved Synscenter Refsnæs.

Dette gøres i god tid før eksamen og i samarbejde med synskonsulenten.

4.11. Punktskrift til elever med blindhed

Punktskrift er en forudsætning for, at elever med blindhed kan tilegne sig færdigheder inden for læsning og skrivning og dermed få adgang til skriftsproget i indlæring og uddannelse, kommunikation på de sociale medier og senere varetagelse af job. Alle skal tilbydes mulighed for at lære et skriftsprog for på den måde at kunne tage del i hverdagens skriftlige kommunikation.

4.11.1. Tidlig skriftsproglig opmærksomhed

Den sproglige opmærksomhed omkring bogstaver, sætninger og tal må for en elev med blindhed ske ved introduktion til punktskrift. Denne indsats betegnes som førpunkt. Formålet er, at eleven med blindhed får samme opmærksomhed på skriftsproget via taktil skrift som de seende børn får via sortskrift (trykte bogstaver).

Det er væsentligt, at fagprofessionelle selv kan læse – og eventuelt skrive – punktskrift for at kunne støtte eleven i at lære at skrive og læse punktskrift, samt at de fagprofessionelle har kendskab til og kan håndtere det elektroniske punktnotatapparat og dets muligheder, så støttepersoner og undervisere kan hjælpe eleven med at bruge det.

Læs mere om undervisning af punktskriftslæsende elever i **Punktskriftsguide. Vejledning og anbefalinger vedrørende punktskriftindlæring hos børn og unge med alvorlig synsnedsettelse** udgivet af Synscenter Refsnæs, som frit kan læses og downloades via [Synscenter Refsnæs hjemmeside](#).

5. Mikroovergange i grundskolen

Den nationale vejledning har fokus på ni mikroovergange igennem hele grundskoleforløbet, og yderligere fire mikroovergange omkring mellemtrinnet og frem. Overgange som kan være særligt udfordrende for elever med synsnedsættelse.

- Frikvarter (i indskolingen også fri leg i SFO).
- Gruppearbejde.
- Skift af klassetrin (nye fag og nye lærere).
- Nye særlige hjælpemidler i undervisningen.
- Når et særligt hjælpemiddel i undervisningen er i stykker.
- Nyt personale/vikarer.
- Emneuger.
- Lejrskole/koloni/ekskursioner (herunder cykelture).
- Evt. ny synskonsulent.

Fra mellemtrin og frem:

- Erkendelse af egen funktionsnedsættelse og dermed af at have andre vilkår end klassekammeraterne.
- Kommunikationsformen skifter mere og mere til nonverbal.
- Ændret samværsmønster med kammeraterne efter skoletid (man cykler til kammeraterne, til fritidsaktiviteterne, tager ind til byen, på stranden).
- Vennerne får fokus på udseende, tøjstil, makeup.

5.1. Frikvarter (og leg i SFO)

I den fri leg som foregår, når børnene holder frikvarter eller løber ud at lege i SFO'en, er der risiko for, at eleven med synsnedsættelse ikke har nogen at lege med. Skolen og SFO'en er nok det vigtigste sociale mødested for børn i skolealderen, og den læring, der sker gennem frikvarter og leg, er mindst lige så vigtig for børnenes udvikling til kompetente voksne som det, der foregår i timerne og i de organiserede aktiviteter. Samspillet i den fri leg er af stor betydning for det sociale samspil i klassen, og elevens legerelationer med seende børn er afgørende for, at eleven kan udvikle og fastholde gode sociale kompetencer. Men de autonome leges høje tempo og manglende struktur kan gøre det svært for børn med synsnedsættelse at deltage i aktiviteterne i frikvarteret eller SFO'en.

Inklusion af børn med synsnedsættelse i skolernes frikvarterer og fri leg kommer ikke af sig selv, men kræver en målrettet pædagogisk indsats. Elevens legekompeterer bør afdækkes inden skolestart. Har han/hun ikke de nødvendige kompetencer, bør dette være et læringsmål.

I hæftet **Fri leg. Gode rammer for udendørs aktiviteter i frikvarter og SFO for blinde og svagsynede børn** udgivet af Handicapidrættens Videnscenter og Videnscenter for Synshandicap, som frit kan læses og downloades via **Social- og Boligstyrelsens hjemmeside**. kan du bl.a. læse mere om og få hjælp til:

- Hvordan du hjælper eleven med at udvikle gode strategier for at komme med i legen og fællesskabet?
- Hvilke aktiviteter er gode at sætte i gang, så alle elever kan være med?
- Hvordan kan du hjælpe eleven med synsnedsættelse til legeaftaler i frikvarteret og SFO'en?
- Hvordan undgår du at stå i vejen for aftaler mellem eleven med synsnedsættelse og andre børn?

5.2. Gruppearbejde

Sørg for, at det materiale der skal arbejdes med er tilgængeligt på forhånd.

Mange lærere giver et oplæg eller en appetitvækker, før et gruppearbejde begynder. Læs oplægget højt for hele klassen, frem for at uddele oplægget til eleverne. På den måde inkluderes eleven med synsnedsettelse i processen.

Styr gruppedannelsen, da fri gruppedannelse er en visuel proces. En elev med synsnedsettelse har ikke mulighed for at deltage i klassens interne mimik og kropssprog, som ofte indgår i en elevstyret gruppedannelse.

Planlæg arbejdet i mindre grupper – det gør det nemmere for eleven med synsnedsettelse at orientere sig i gruppen, at bidrage og at påtage sig forskellige roller

Medtænk altid de fysiske forhold i forbindelse med gruppearbejde, og sørg for, at de særlige undervisningsmidler er til rådighed. Ofte foregår gruppearbejde ikke ved elevens eget bord med særlig indretning og lys. Husk derfor anden og bærbar computer med forstørrelsesprogram eller skærm-læser, hvis gruppearbejdet skal foregå væk fra elevens faste plads.

Læs mere og få flere gode råd til organisering af gruppearbejdet i hæftet **Synshandicap og gruppearbejde i Folkeskolen** udgivet af Videnscenter for Synshandicap.

5.2. Skift af klassetrin (nye fag og nye lærere)

Skoleledelsen bør sikre, at al relevant og nyttig viden om eleven og elevens synsnedsettelse altid bliver overleveret når eleven skifter lærere, fag og trin så undervisningen af eleven fortsat og vedvarende bliver tilrettelagt i et inkluderende læringsmiljø.

5.3. Nye særlige hjælpemidler i undervisningen

Se afsnittet om særlige hjælpemidler i undervisningen.

5.4. Når et særligt hjælpemiddel i undervisningen er i stykker

Se afsnittet om særlige hjælpemidler i undervisningen her linkes til afsnittet ovenover om særlige hjælpemidler i undervisningen.

5.5. Nyt personale/vikarer

Skoleledelsen bør sikre, at al relevant og nyttig viden om eleven og elevens synsnedsettelse altid bliver overleveret, når eleven skifter lærere, ved al nyansat personale på elevens skole/SFO og når eleven har vikarer m.m., så undervisningen af eleven fortsat og vedvarende bliver tilrettelagt i et inkluderende læringsmiljø.

5.6. Emneuger

- Forbered eleven på ændringen i god tid før emneugen og lav aftaler på forhånd om elevens rolle under emneugen.
- Tilrettelæg ved behov emneugen på en måde, så eleven kan være i egen hjemklasse blandt egne hjælpemidler til undervisningsbrug.

5.7. Lejrskole/koloni/ekskursioner

- Forbered eleven på turen i god tid før lejrskoler og kolonier. Vis lejrskoleområdet ude og inde til eleven i fred og ro sammen med et par klassekammerater, ikke kun til eleven alene.
- Tal med eleven om der er nogle bekymringer, som I kan være behjælpelige med. Det kan være overvældende at skulle et nyt og ukendt sted hen, så tal planerne igennem og forbered mest muligt, herunder også transporten.
- På ekskursioner bør samtlige elever altid gå sammen to og to, så eleven med synsnedsettelse aldrig bliver efterladt alene. Fortrop og bagtrop bør bære gule veste, så de er synlige for eleven med nedsat syn.
- For at skabe tryghed kan eleven evt. have en aftale om at må medbringe en opladet mobiltelefon med adgang til akutnummer til lærerne.

- Når eleverne er på cykelture, er det en god idé, at skolen har en tandemcykel, så eleven med synsnedsættelse kan cykle sammen med klassekammerat, og på den måde stadig være inkluderet.

5.8. Ny synskonsulent

Eleven kan undervejs i grundskoleforløbet skulle skifte synskonsulent, enten fordi det er organiseret på den måde i elevens kommune, eller fordi synskonsulenten får nyt arbejde/går på pension eller lignende. Dette skift kan virke uoverskueligt for eleven (og for elevens familie), da synskonsulenten ofte har et tæt samarbejde med og omkring eleven, og på en lang række områder har den koordinerende rolle i elevens overgange, og den største viden om elevens synsnedsættelse.

For at få eleven så nænsomt som muligt gennem skiftet, bør skolen sikre, at relevant og nødvendig viden fra den tidligere synskonsulent overleveres til den nye, og at også den nye synskonsulent fremadrettet og vedvarende bliver inddraget ved behov for dette i og af skolen.

5.9. Erkendelse af egen funktionsnedsættelse og dermed af at have andre vilkår en klassekammeraterne

En psykosocial problematik som eleven kan være mere eller mindre afklaret på, eller som aktualiserer sig netop ved overgange til nye aktiviteter m.m. som eleven ikke behersker, kan være erkendelsen af egen funktion og funktionsnedsættelse. Problematikken kan bestå af, at eleven skal tillære sig nye kompenserende færdigheder til den nye kontekst for at mestre overgangen og føle sig ligestillet med de seende kammerater i børne- og læringsfællesskabet.

Det er naturligt, at man som individ reagerer forskelligt på udfordringer og erkendelsen af egen funktion og funktionsnedsættelse. Det er også af den grund, vigtigt som voksen omkring eleven, at være åben og lydhør for, hvor eleven er i processen, og i elevens accept af at have andre vilkår end klassekammeraterne, og i hvilket omfang eleven oplever dette.

Nogle elever med synsnedsættelse oplever sig ikke meget anderledes end deres jævnaldrende seende

venner, men forstår, at de har nogle andre vilkår grundet synsnedsættelsen. Det kan for de unge være skellen mellem det at have andre vilkår og det at føle sig anderledes, disse er ikke nødvendigvis samme følelse/tanke for dem.

5.10. Kommunikationsformen skifter mere og mere til nonverbal

Flere undervisningsaktiviteter består af individuelle eller fælles aktiviteter på digitale læringsplatforme. Lærerstyret kateder- og tavleundervisning aftager som dominerende læringsform. Både lærer og støt-teperson har her en vigtig rolle i at støtte eleven med synsnedsættelse med mundtlig instruktion og dialog.

I ungdomsårene skal den unge lære, hvordan sociale regler ændres i takt med, at interaktionen går fra leg til abstrakte og komplekse udvekslinger og samtaler. Her er det essentielt, at den unge forstår turtagning fuldt ud samt forstår humor og ironi, da det er en stor del af de unges interaktionsstil, men dette kan være vanskeligt, når man ikke aflæser sine kammeraters kropssprog og ansigtsudtryk. Du kan derfor som voksen hjælpe den unge med at øve sig i at skærpe deres opmærksomhed på ordvalg, toneleje og stemninger.

Flere sociale kompetencer læres netop gennem visuel observation og imitation, og de unge med synsnedsættelse lærer derfor ikke nødvendigvis de sociale kompetencer naturligt og de må således læres gennem en verbaliseret tilgang. I et litteraturstudie² fremgår det, at netop manglen på visuelle cues er en af de faktorer, der hæmmer den sociale udvikling og dannelse af venskaber hos unge med synsnedsættelse. I de visuelle cues ligger både nonverbal kommunikation og feedback, der er afgørende komponenter i social interaktion³. Det har afgørende betydning for udviklingen af sociale kompetencer og inklusion, at disse læres i skolesammenhæng med seende klassekammerater.

Det er derfor vigtigt, at du som lærer giver eleven med synsnedsættelse verbal feedback ift. de visuelle clues, som f.eks. hvad der er passende adfærd

² Krøll M. (2016). *Litteraturstudie af unge med synsnedsættelser og sociale kompetencer*. Kbh.: IBOS, Institutet for blinde og svagsynede.

³ Jindal-Snape D. (2005). *Use of feedback from sighted peers in promoting social interaction skills*. *Journal of Visual Impairment & Blindness* 99(7).

samt korrigerende af upassende adfærd. Litteraturen viser også, at dette er en god øvelse for de seende venner, og at de i større grad begynder at gøre det af sig selv, hvis de opfordres til at øve det.

5.11. Ændret samværsmønster med kammeraterne efter skoletid (man cykler til kammeraterne, til fritidsaktiviteterne, tager spon-tant ind til byen, på stranden osv)

Med teenagealderens komme sker der stor ændringer i elevernes aktiviteter og interesser. Orienteringen mod kammeratskabskredsen og livet uden for familien vokser. Her kan både skolen og familien spille en aktiv rolle ved at støtte barnet/eleven. Inkluderingen i fritidsaktiviteter og omskiftelig venskaber kræver, at eleven tidligt udvikler sociale kompetencer til selvstændigt at etablere og fastholde interpersonelle relationer til bedste ven og vengrupper. Denne basis kan sikres ved familiens støtte ved deltagelse i fritidsaktiviteter, skolens opmærksomhed på om eleven trækker sig og isoleres i børne- og læringsfællesskaber. Den tidlige udviklede sociale kompetence er grundlag for senere i teenagealderen at koble sig på de mere dynamiske relationsdannelser og skiftende aktiviteter både i og uden for skolen og familien. Forskning, analyser og erfaringer viser, overgangen til teenagealderen er en meget kritisk periode og proces for børn og unge med synsnedsættelse. Risikoen for eksklusion, stigmatisering og oplevelse af ensomhed er større end for seende børn og unge.

I litteraturstudiet² fremgår det, at det har afgørende betydning for udviklingen af sociale kompetencer og inklusion, at disse læres i skolesammenhæng med seende klassekammerater. En undersøgelse viser, at når der sættes ind på at træne og øge sociale kompetencer, kommer unge med synsnedsættelse til at trives bedre socialt. Dette taler for, at der fortsat skal være fokus på udvikling og træning af sociale kompetencer i skolesystemet samt efter-skoleaktiviteter mm.⁴

⁴ Botsford K.D. (2013). Social Skills for Youths with Visual Impairments: A Meta-Analysis. *Journal of Visual Impairment & Blindness* 107(6).

Du kan derfor hjælpe ved at:

- Være opmærksom på elevens adfærd i aktiviteter med kammeraterne (trækker de sig, er de forsigtige, går til med krum hals osv.).
- Bakke op om fritidsaktiviteter – det kan enten være for ligestillede, altså andre børn og unge med synsnedsættelse eller en aktivitet hvor den unge med synsnedsættelse kan indgå i et fællesskab med vennerne fra klassen uden for skolen.
- Træne og bevidstgøre eleverne om sociale kompetencer – at kammeraterne kan øve sig på at give verbal feedback til hinanden, måske ikke kun til eleven med synsnedsættelse men flere for at deres bevidsthed øges omkring dette.

Få viden om og gode råd til arbejdet med udvikling af sociale kompetencer hos elever med synsnedsættelse i publikationen **Sociale kompetencer - Hos unge med alvorlig synsnedsættelse**. En pjeces med viden og gode råd for unge, forældre og professionelle udgivet af IBOS, som frit kan læses og downloades via IBOS.dk

5.12. Vennerne får fokus på ud-seende, tøjstil, makeup

Teenagealderen og ungdomskulturen sætter tidligt fokus på individuel selvfremsstilling i form af udseende, påklædning, og brugsgenstande. Børn/unge med synsnedsættelse er udfordret på at tolke de tavse signaler, som f.eks. makeup, frisure, påklædning og gestik udsender. Her er brug for en formidling af disse udtryk – enten mundtligt via dialog med venner, ved deltagelse på sociale medier eller læsning om trends på nettet. Det er også vigtigt at få kendskab til alternativ ungdomskultur, hvor kommercielle trends måske har mindre betydning for både individ og fællesskabet. Her kan unge voksne rollemodeller spille en rolle ved erfaringsformidling, coping-strategier og fortrolig dialog.

Gå i dialog med synskonsulenten om at støtte og hjælpe eleven hvis du oplever, at eleven er udfordret i forhold til den udvikling og ændring af interesseområder der sker i teenageårene.

Se mere på Interesseorganisationen **Dansk Blindesamfunds site** med tips og tricks til unge med synsnedsættelse

6. Overgang fra grundskole til efterskole

Når en elev med synsnedsettelse skal på efterskole, gælder den samme forberedelse, som når eleven starter i grundskolen og på en ungdomsuddannelse (se afsnittene om dette) og også her kræver koordinering af overgangen god tid og grundig planlægning.

Før eleven starter, skal nedenstående være forberedt:

- Tilgængelighed inde og ude (eksempelvis afmærkninger og orientering & mobility).
- Tilpassede undervisningsmidler.
- Hensigtsmæssig indretning af det fysiske miljø (indretning, valg af møbler, orden og regelmæssighed i lokalerne og belysningsforhold).
- Særlige hjælpemidler i undervisningen.
- Hav en dialog med eleven og forældre om værelsesfordeling – er det bedst at eleven har et værelse med kun én anden eller vil det være fint med et større værelse?
- Det er her vigtigt at have løbende dialoger med eleverne om sociale kompetencer, da konteksten er en anden end folkeskolen, nu er de sammen hele døgnet og der kan være andre sociale spilleregler som kan være udfordrende.

Desuden betyder overgangen til efterskole oftest skift af kommune, som igen betyder skift af synskonsulent.

Det er væsentligt, at der koordineres og overleveres viden om eleven og konsekvenserne af synsnedsettelsen og særlige anbefalinger m.m. fra tidligere til ny synskonsulent.

Hjælpemidlerne bevilges nu af Styrelsen for Undervisning og Kvalitet (STUK), og de tidligere skal som hovedregel afleveres til kommunen ved overgangen fra grundskole til efterskole (dog med en tre måneders overgangsperiode). Vær derfor opmærksom på, at der skal søges om hjælpemidler i STUK, og også når eleven flytter hjem igen.

Hvis eleven selv skal rejse frem og tilbage mellem efterskolen og hjemmet i weekender og ferier, skal eleven have træning i orientering & mobility til dette. Det er kommunens mobilityinstruktør (instruktør i orientering & mobility) som træner med eleven.

Eleven kan få udstedt DSB legitimationskort fra Synscenter Refsnæs.

Legitimationskortet udstedes til børn og unge mellem 10 og 18, som er tilmeldt Synsregisteret.

7. Mikroovergange i efterskoletiden

Den nationale vejledning har fokus på syv mikroovergange under efterskoleopholdet. Overgange som kan være særligt udfordrende for unge med synsnedsættelse.

- Kommuneskift (herunder synskonsulent og særlige hjælpemidler i undervisningen).
- Nye særlige hjælpemidler i undervisningen.
- Når et særligt hjælpemiddel i undervisningen er i stykker
- Gruppearbejde.
- Nyt personale/Vikarer.
- Emneuge.
- Studietur/ekskursioner (herunder cykelture).

7.1. Kommuneskift (herunder synskonsulent og særlige hjælpemidler i undervisningen)

Når eleven kommer på efterskole, betyder det oftest skift af kommune, hvilket igen betyder skift af synskonsulent. Dette skift kan virke uoverskueligt for eleven (og for elevens familie), da synskonsulenten ofte har et tæt samarbejde med og omkring eleven, og på en lang række områder har den koordinerende rolle i elevens overgange, og den største viden om elevens synsnedsættelse.

For at eleven kan komme så nænsomt som muligt gennem skiftet, bør de fagprofessionelle omkring den unge sikre, at relevant og nødvendig viden fra den tidligere synskonsulent overleveres til den nye, og at også den nye synskonsulent fremadrettet og vedvarende bliver inddraget ved behov for dette i og af efterskolen.

7.2. Nye særlige hjælpemidler i undervisningen

Elever med nedsat syn har brug for forstørrelses-hjælpemidler, som gør dem i stand til at udnytte synsresten i undervisningssituationen og i hverdagen generelt.

Elever med blindhed bruger punktskriftudstyr, når de skal læse og skrive. Der er forskellige typer af punktskriftudstyr, som bruges i forskellige sammenhænge.

Elever med blindhed bruger også hjælpemidler med taleoutput og -input. Det gælder både specielt software til computer og andre elektroniske enheder som eksempelvis mobiltelefoner.

Afhængig af graden af synsnedsættelse er der individuelle forskelle på, hvilke særlige hjælpemidler i undervisningen, den enkelte elev bruger. Dette kræver udredning af synskonsulenten.

Hjælpemidlerne bevilges af STUK, når eleven går på efterskole.

For at udvælge det rigtige hjælpemiddel og sikre sig, at eleven kan benytte det effektivt, kræves der både en synsfaglig og en teknisk specialviden.

Internationale studier viser, at der er tydelig sammenhæng mellem brug af særlige hjælpemidler i undervisningen, og positive resultater på gennemførelse af ungdomsuddannelse og videregående uddannelse, og brugen og funktionaliteten af særlige hjælpemidler i undervisningen bør derfor have høj prioritering af skolen, og underviserne bør tilskynde eleverne til at bruge deres hjælpemidler.

Efterskolen bør derfor udpege lærere, som har ansvar for elevens brug af de særlige hjælpemidler i undervisningen, herunder ansvar for

- Anskaffelse (i samarbejde med synskonsulenten).
- Elevens oplæring i hjælpemidlerne.
- Teknisk support og hjælp.
- Opdateringer.
- Konvertering af filer.
- Reparationer.
- Vejledning hvis eleven ikke bruger/kan bruge de særlige hjælpemidler i undervisningen.

7.3. Når et særligt hjælpemiddel i undervisningen er i stykker

Se afsnit 4.9.

7.4. Gruppearbejde

Sørg for, at det materiale der skal arbejdes med, er tilgængeliggjort på forhånd.

Mange lærere giver et oplæg eller en appetitvækker, før et gruppearbejde begynder. Læs oplægget højt for hele klassen, frem for at uddele oplægget til eleverne. På den måde inkluderes eleven med synsnedsættelse i processen.

Styr gruppedannelsen, da fri gruppedannelse er en visuel proces. En elev med synsnedsættelse har ikke mulighed for at deltage i klassens interne mimik og kropssprog, som ofte indgår i en elevstyret gruppedannelse.

Planlæg arbejdet i mindre grupper – det gør det nemmere for eleven med synsnedsættelse at orientere sig i gruppen, at bidrage og at påtage sig forskellige roller.

Medtænk altid de fysiske forhold i forbindelse med gruppearbejde, og sørg for, at de særlige undervisningsmidler er til rådighed. Ofte foregår gruppearbejde ikke ved elevens eget bord med særlig indretning og lys. Husk derfor anden og bærbar computer med forstørrelsesprogram eller skærmlæser).

Hjælp din elev med at få en aktiv rolle i gruppearbejdet – få gode råd til dette i IBOS' hæfte **Gruppearbejde og synshandicap**, som frit kan læses og downloades via [IBOS' hjemmeside](#).

7.5. Nyt personale/vikarer

Skoleledelsen bør sikre, at al relevant og nyttig viden om eleven og elevens synsnedsættelse altid bliver overleveret, når eleven skifter lærere, ved al nyansat personale og når eleven har vikarer m.m., så undervisningen af eleven fortsat og vedvarende bliver tilrettelagt i et inkluderende læringsmiljø.

7.6. Emneuger

- Forbered eleven på ændringen i god tid før emneugen og lav aftaler på forhånd om elevens rolle under emneugen.
- Tilrettelæg ved behov emneugen på en måde, så eleven kan være i egen hjemklasse blandt egne hjælpemidler til undervisningsbrug.

7.7. Studietur/ekskursioner

- Forbered eleven på forandringen i god tid.
- Lad eleverne gå sammen to og to, så eleven med synsnedsættelse aldrig bliver efterladt alene.
- For at skabe tryghed kan eleven evt. have en aftale om at må medbringe en mobiltelefon med adgang til akutnummer til lærerne.
- Når eleverne er på cykelture, er det en god idé at efterskolen har en tandemcykel, så eleven med synsnedsættelse kan cykle sammen med klassekammerat, og stadig være inkluderet i aktiviteten.

8. Overgang fra grundskole til ungdomsuddannelse

Når en elev med synsnedsættelse starter på en ungdomsuddannelse kan han/hun søge SPS – Specialpædagogisk Støtte.

Det er eleven, som skal søge støtten. SPS giver eleven ret til en SPS vejleder tilknyttet ungdomsuddannelsen, og yderlige støtteforanstaltninger (herunder særlige hjælpemidler i undervisningen), som tildeles for at sikre, at eleverne med synsnedsættelse kan gennemføre en ungdomsuddannelse på lige vilkår med andre elever.

Læs mere om SPS til elever med synsnedsættelse på [Børne- og Undervisningsministeriets hjemmeside](#).

Før studiestart, og i så god tid som muligt, helst så snart eleven er blevet optaget på ungdomsuddannelsen, bør der afholdes et møde mellem elev, synskonsulent, undervisere og SPS-vejleder, hvor det afklares, hvilke pædagogiske og didaktiske tiltag, der kan være nødvendige for elevens deltagelse i undervisningen. Det er vigtigt, at det her er eleven som fører ordet. Synskonsulentens rolle er, at støtte og supplere eleven.

- Tilgængelighed inde og ude (eksempelvis afmærkninger og orientering & mobility) – synskonsulenten kan vejlede og rådgive om de nødvendige tiltag, som afhænger af den enkelte elev.
- Tilpassede undervisningsmidler – læs evt. mere om dette under Grundskoleafsnittet.
- Hensigtsmæssig indretning af det fysiske miljø (indretning, valg af møbler, orden og regelmæssighed i lokalerne og belysningsforhold) – synskonsulenten kan vejlede og rådgive om de nødvendige tiltag, som afhænger af den enkelte elev.
- Særlige hjælpemidler i undervisningen – læs evt. mere om dette under Grundskoleafsnittet.

Det er SPS-vejlederen, som i samarbejde med eleven igangsætter støtte gennem SPS-ordningen, så der kan søges særlige hjælpemidler i undervisningen.

Ved overgangen til ungdomsuddannelse bevilliges de særlige hjælpemidler og specialpædagogiske støtte i Styrelsen for Undervisning og Kvalitet gennem SPS-ordningen (Special Pædagogisk Støtte). Tidligere hjælpemidler afleveres til den tidligere skole/kommunen (dog med en overgangsperiode på tre måneder) På FGU, STU og KUI er det fortsat kommunen, der bevilliger hjælpemidlerne.

Det er IBOS, der står for udlevering af hjælpemidler bevilliget gennem SPS-ordningen. Det er den nye uddannelsesinstitution, der skal søge hjælpemidlerne samt anden specialpædagogisk støtte, som kan være studiestøttetimer, rammebevilling til produktion af særlig tilrettelagte materialer, synskonsulenttimer til instruktion i hjælpemidler og mobility på uddannelsesinstitutionen.

IBOS skal derfor have besked om, at eleven skal starte på ungdomsuddannelse, hvor eleven skal starte og hvilke hjælpemidler og støtte, der skal søges. Når eleven har fået besked om optag på ungdomsuddannelsen, vil IBOS sende en vejledning til uddannelsesinstitutionen om ansøgningsproceduren.

SPS-ordningen giver også eleven ret til sekretærbistand.

8.1. Sekretærhjælp

På ungdomsuddannelser kan elever med blindhed eller elever med nedsatsyn og som kun meget dårligt kan læse sortskrift få sekretærhjælp til f.eks. at scanne, kopiere, printe og andre praktiske ting. Det kan med fordel være en elev fra samme klasse.

Sekretærbistand bevilges som en SPS-ydelse i.h.t. Lov om specialpædagogisk støtte. Sekretærhjælpen søges i samarbejde med den SPS-ansvarlige på uddannelsesstedet.

Læs mere om sekretærhjælp i **Vejledning i brug af sekretærbistand for studerende med synshandicap** udgivet af IBOS, som frit kan læses og downloades via [IBOS' hjemmeside](#).

8.2. Eksamen

Eksamensmaterialer ligger som regel i et allerede tilgængeligt format på netprøver.dk

Hvis de ikke findes på netprøver.dk, skal eksamensmaterialerne bestilles hos Nota i et bearbejdet tilgængeligt format på Nota.dk

Mundtlige eksamener trækkes fire uger før eksamen, for at give Nota god tid til at producere eksamensspørgsmålet i det for eleven rigtige tilgængelige format. Eleven ser først spørgsmålet på eksamensdagen. Som ved alle andre eksamenstrækninger skal eleven have flere valgmuligheder, så den opgave eleven trækker, ikke er bestemt på forhånd.

Den eksamensansvarlige er forpligtet til at opbevare forsendelser med eksamensopgaver fra Nota uåbnede og i sikker forvaring frem til eksamenstidspunktet.

Læs mere i **Eksamensvejledning for blinde. Eksamensvejledning med henblik på blinde elever og studerende under uddannelse og Eksamensvejledning for svagsynede. Eksamensvejledning med henblik på svagsynede elever og studerende under uddannelse** udgivet af IBOS. Vejledningerne kan læses og downloades via [IBOS' hjemmeside](#).

Vejledningerne omhandler emnerne: Ansøgning om eksamensdispensation; Retningslinjer for tidsrammer for eksamen; Eksamenslokale; Hjælpemidler; Faglig bisidder; Eksamensmaterialer og Praktisk forløb.

8.3. Gode råd til undervisere, der har elever med synsnedsettelse på ungdomsuddannelser

IBOS har sammenfattet en række gode råd i pjecen **Gode råd til undervisere, der har elever og studerende med synshandicap på ungdomsuddannelser og videregående uddannelser**.

Pjecen kan frit downloades fra [IBOS' hjemmeside](#).

9. Mikroovergange på ungdomsuddannelsen

Vejledningen kommer med handlingsanvisninger til syv mikroovergange i ungdomsuddannelsen. Overgange som kan være særligt udfordrende for unge med synsnedsættelse

- Frikvarter
- Skift af klassetrin/nye fag/nyt personale
- Gruppearbejde
- Nye særlige hjælpemidler i undervisningen
- Når et særligt hjælpemiddel i undervisningen er i stykker
- Emneuger/ekskursioner/studieture
- Fritidsjob

9.1. Frikvarter

Det er væsentligt at have in mente, at eleven er teenager og i gang med en selvstændighedsproces, så det er vigtigt at fremme samspil eleverne imellem frem for at fastholde samspil for lærer og elev med synsnedsættelse.

Vær opmærksom på elevens adfærd. Ungdomsuddannelsen er udtrættende for stort set alle unge, men kan være særligt udtrættende for eleven med synsnedsættelse, hvorfor det er vigtigt at være opmærksom på, om nogle frikvarterer skal bruges på afslapning alene eller i en lille gruppe og ikke i store sociale fællesskaber.

Synskonsulenten kan rådgive om dette i forhold til den enkelte, og vejlede om hjælp til inkludering af eleven.

9.2. Gruppearbejde

- Sørg for, at det materiale der skal arbejdes med er tilgængeliggjort på forhånd. Mange lærere giver et oplæg eller en appetitvækker, før et gruppearbejde begynder. Læs oplægget højt for hele klassen, frem for at uddele oplægget til eleverne. På den måde inkluderes eleven med synsnedsættelse i processen.

- Styr gruppedannelsen, da fri gruppedannelse er en visuel proces. En elev med synsnedsættelse har ikke mulighed for at deltage i klassens interne mimik og kropssprog, som ofte indgår i en elevstyret gruppedannelse.
- Planlæg arbejdet i mindre grupper – det gør det nemmere for eleven med synsnedsættelse at orientere sig i gruppen, at bidrage og at påtage sig forskellige roller.
- Medtænk altid de fysiske forhold i forbindelse med gruppearbejde, og sørg for, at de særlige undervisningsmidler er til rådighed. Ofte foregår gruppearbejde ikke ved elevens eget bord med særlig indretning og lys. Husk derfor anden og bærbar computer med forstørrelsesprogram eller skærmlæser).

Hjælp din elev med at få en aktiv rolle i gruppearbejdet – få gode råd til dette i IBOS' hæfte **Gruppearbejde og synshandicap**, som frit kan læses og downloades via **IBOS' hjemmeside**.

9.3. Skift af klassetrin/nye fag/nyt personale

Skoleledelsen bør sikre, at al relevant og nyttig viden om eleven og elevens synsnedsættelse altid bliver overleveret, når eleven skifter lærere og fag, så undervisningen af eleven fortsat og vedvarende bliver tilrettelagt i et inkluderende læringsmiljø.

9.4. Nye særlige hjælpemidler i undervisningen

Elever med nedsat syn har brug for forstørrelses-hjælpemidler, som gør dem i stand til at udnytte synsresten i undervisningssituationen og i hverdagen generelt.

Elever med blindhed bruger punktskriftudstyr, når de skal læse og skrive. Der er forskellige typer af punktskriftudstyr, som bruges i forskellige sammenhænge:

Elever med blindhed bruger også hjælpemidler med taleoutput og -input. Det gælder både specielt software til computer og andre elektroniske enheder som eksempelvis mobiltelefoner.

Afhængig af graden af synsnedsættelse er der individuelle forskelle på, hvilke særlige hjælpemidler i undervisningen, som den enkelte elev bruger.

Hjælpemidlerne bevilges af STUK, når eleven går på en ungdomsuddannelse, og søges i samarbejde med elevens SPS-vejleder.

For at udvælge det rigtige hjælpemiddel og sikre sig, at eleven kan benytte det effektivt, kræves der både en synsfaglig og en teknisk specialviden.

Internationale studier viser⁵, at der er tydelig sammenhæng mellem brug af særlige hjælpemidler i undervisningen, og positive resultater på gennemførelse af ungdomsuddannelse og videregående uddannelse, og brugen og funktionaliteten af særlige hjælpemidler i undervisningen bør derfor have høj prioritering af skolen, og underviserne bør tilskynde eleverne til at bruge deres hjælpemidler.

Ungdomsuddannelsen bør derfor udpege lærere, som har ansvar for elevens brug af de særlige hjælpemidler i undervisningen herunder ansvar for:

- Anskaffelse (i samarbejde med SPS-vejlederen)
- Elevens oplæring i hjælpemidlerne
- Teknisk support og hjælp
- Opdateringer
- Reparationer
- Vejledning hvis eleven ikke bruger/kan bruge de særlige hjælpemidler i undervisningen

9.5. Når et særligt hjælpemiddel i undervisningen er i stykker

Se anvisningerne i ovenstående afsnit (nye særlige hjælpemidler i undervisningen)

9.6. Emneuger/ekskursioner/studieture

- Tal med eleven om der er nogle bekymringer, som I kan være behjælpelige med, det kan være overvældende at skulle et nyt og

⁵ Kelly S.M. & D.W. Smith (2011). The Impact of Assistive Technology on the Educational Performance of Students with Visual Impairments: A Synthesis of the Research. *Journal of Visual Impairment & Blindness* 105(2):73-83.

ukendt sted hen, så tal planerne igennem og forbered mest muligt.

- Forbered derfor eleven på aktiviteterne i god tid før.
- Aftal på forhånd med eleven, hvordan I kan skabe rammer for elevens deltagelse i de fælles aktiviteter, det kan være at eleven skal have en makker, hvis det er en længerevarende tur.
- For at skabe tryghed kan eleven evt. have en aftale om at må medbringe en mobiltelefon med adgang til akutnummer til lærerne.
- Bak op om, at eleven skal være så selvstændig som muligt men i en sådan grad, at de får en succesoplevelse ud af det og ikke en negativ ved at give dem for stort et ansvar.

9.7. Fritidsjob

Internationale studier⁶ peger på, at unge med synsnedsættelse, der har haft et fritidsjob og/eller har gennemgået et jobsøgningsforløb i skole- og studieårene, har større chance for at komme i job efter endt uddannelse.

Andre faktorer der spiller ind i den unges mulighed for at komme i job, er afsluttet uddannelse og det selvstændigt at kunne bevæge sig rundt og at kunne tage offentlig transport (O&M-færdigheder).

Som lærer skal du være opmærksom på, at der er en balance i forhold til den tid eleven bruger på lektier om dagen, og den tid eleven har til at være social og f.eks. at varetage et fritidsjob. Den erfaring eleven får fra at varetage et fritidsjob, er værdifuld i forhold til senere at komme i beskæftigelse. Sørg derfor for at finde en god balance mellem lektier og fritid. Som underviser kan du aftale med elev og forældre, at der afsættes tid til lektielæsning frem for mængde af opgaver. Ved at afsætte et fast tidsrum til lektierne, sørges der for, at eleven efter skole har energi til andre aktiviteter end lektier.

⁶ Lund EM & Cmar JL. (2020). A systematic review of factors related to employment in transition-age youth with visual impairments. *Rehabilitation Psychology* 65(2), 122-136.

Cmar JL & McDonnell MC (2019). Effectiveness of a Job Search Training Program for Youth With Visual Impairments. *Career Development and Transition for Exceptional Individuals*, 42(4), 214-224

10. Uddannelses-/erhvervsvalg

Allerede når eleven starter på en ungdomsuddannelse, begynder tankerne om vejen videre i uddannelsessystemet eller mod et erhverv at melde sig hos den unge.

Det er muligt for elever med synsnedsættelse at fortsætte på de fleste uddannelser og bestride mange forskellige typer jobs med de hjælpemidler, der er til rådighed.

Eleven kan have brug for rådgivning i valg af uddannelsesretning i forhold til mulige begrænsninger på grund af synsnedsættelsen sammenholdt med evner og interesser.

IBOS tilbyder gratis rådgivning, vejledning og kurser til unge målrettet studie- og erhvervsvalg. Læs mere om disse på IBOS hjemmeside www.ibos.dk

Vil eleven gerne i kontakt med en mentor med synsnedsættelse, der allerede er integreret på arbejdsmarkedet, kan eleven deltage i **IBOS' e-mentorordning** for unge over 18 år. Her er der mulighed for at stille spørgsmål om uddannelse, arbejdsmarkedet og karrieremuligheder.

11. Referencer

- Allman C.B., Lewis S. & Spungin S.J. (eds.). (2014). *ECC Essentials. Teaching the Expanded Core Curriculum to Students with Visual Impairments*. New York, N.Y.: AFB Press, American Foundation for the blind.
- Amilon A. et al. (2017). *Blinde og stærkt svagsynedes levevilkår. Muligheder og barrierer for samfundsdeltagelse*. Kbh.: Vive
- Ankerdal W. & Thorsen E. (red.) (1995). *Undervisning af elever med synshandicap. Temahæfte 11*. Kbh.: Undervisningsministeriet.
- Bengtsson S., Mateu N.C. & Høst A. (2010). *Blinde børn – integration eller isolation? Blinde børns trivsel og vilkår i hjemmet, fritiden og skolen*. Kbh.: SFI.
- Bergmann A. et al. (2012). *Billeder til fingerspidserne*. Odense: Videnscenter for Synshandicap & Socialstyrelsen.
- Bjørn R., Bagge Svendsen N.M. & Moes M. (2011). *Analyse af smidige overgange i uddannelses- og beskæftigelsessystemet*. Aarhus: Rambøll.
- Botsford K.D. (2013). *Social Skills for Youths with Visual Impairments: A Meta-Analysis*. *Journal of Visual Impairment & Blindness* 107(6).
- Bridgeo W. (2014). *Total Life Learning: Preparing for Transition. A Curriculum for ALL Students with Sensory Impairments*. Watertown, Mass.: Perkins School for the Blind.
- Broström S. (2019). *Overgange og sammenhænge i børns liv*. Kbh., Akademisk Forlag, 2019.
- Casian D.C. (2017). *Exploration planning of best practices in transition planning high school students with visual impairments*. Dissertation. Henniker, NH: New England College.
- Cavanaugh, B. & Giesen J.M. (2012). *A Systematic Review of Transition Interventions Affecting the Employability of Youths with Visual Impairment*. *Journal of Visual Impairment and Blindness* 106(7), 400-413.
- Cmar J.L. & McDonnall M.C. (2019). *Effectiveness of a Job Search Training Program for Youth With Visual Impairments*. *Career Development and Transition for Exceptional Individuals*, 42(4), 214–224.
- Connors E. et al. (2014). *Longitudinal Analysis of Factors Associated with Successful Outcomes for Transition-Age Youths with Visual Impairments*. *Journal of Visual Impairment and Blindness* 108(29), 95-106.
- DCUM-vejledning: *Lyd grundskolen*. (2017). Randers: Dansk Center for Undervisningsmiljø, DCUM. Lokaliseret d. 28. maj 2020 på <https://dcum.dk>
- Dyssegaard C.B. & Larsen M.S. (2013). *Viden om inklusion*. Kbh.: Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning. Institut for Uddannelse og Pædagogik, Aarhus Universitet.
- Erin, J. N. (2013). *Working toward Employment: Preparing for Tomorrow and Beyond*. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 107(6), 523–524.
- Forløbsbeskrivelse: Rehabilitering og undervisning af børn og unge med alvorlig synsnedsættelse 0-18 år*. 2. udg. (2020). Odense: Socialstyrelsen.
- Gode råd til uddannelsessteder. Gode råd til undervisere, der har elever og studerende med synshandicap på ungdomsuddannelser og videregående uddannelser (u. år)*. Hellerup: IBOS, Institut for Blinde og Svagsynede.
- Gruppearbejde og synshandicap* (2019). Hellerup: IBOS, Institut for Blinde og Svagsynede.
- Hallestad L. (2015). *Sådan følges I ad - når den ene har en synsnedsættelse*. Hellerup: IBOS, Institut for Blinde og Svagsynede.
- Holmskov H. & Knigge M.L. (2007). *De svære overgange. Kortlægning af problemstillinger i forbindelse med overgange for børn og unge med handicap*. Ringsted: Servicestyrelsen, Handicapenheden.
- Idræt i øjenhøjde. Inspirations- og vejledningsmateriale målrettet børn og unge med synsnedsættelses deltagelse i idræt i grundskolen* (2019). Kalundborg: Synscenter Refsnæs, Viden- og Udviklingsenheden.

- Indsatsen for blinde og stærkt svagsynede. Afrapportering fra den tværministerielle arbejdsgruppe (2011). Kbh.: Social- og Integrationsministeriet.
- Indeklimaguiden (u. år). Randers: Dansk Center for Undervisningsmiljø, DCUM.
- Jindal-Snape D. (2005). Use of feedback from sighted peers in promoting social interaction skills. *Journal of Visual Impairment & Blindness* 99(7).
- Kelly S.M. & D.W. Smith (2011). The Impact of Assistive Technology on the Educational Performance of Students with Visual Impairments: A Synthesis of the Research. *Journal of Visual Impairment & Blindness* 105(2):73-83.
- Klingenberg O. et al. (2015). Kunnskapsoversikt over forskningsfunn om læring hos barn og unge med synshemming. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning AS (Statped).
- Krøll M. (2016). Litteraturstudie af unge med syns- nedsættelser og sociale kompetencer. Kbh.: IBOS, Institut for blinde og svagsynede.
- Krøl M. (2017). Sociale kompetencer - Hos unge med alvorlig syns- nedsættelse. En pjece med viden og gode råd for unge, forældre og professionelle. Hellerup: IBOS, Institut for Blinde og Svagsynede.
- Lang M., Hintermair M., & Sarimski K. (2017). Social-emotional competences in very young visually impaired children. *British Journal of Visual Impairment* 35(1), 29–43.
- McConachie L. (2018). School Readiness and Kindergarten Transitions: Children with Vision Impairment and Blindness I: Kindergarten Transition and Readiness. Promoting Cognitive, Social-Emotional, and Self-Regulatory Development. Mashburn A.J., LoCasale-Crouch J. & Pears K.C. (eds.). Cham: Springer.
- McDonnall M.C. (2010). Factors Predicting Post-High School Employment for Young Adults With Visual Impairments. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 54(1), 36–45.
- Olsson K. et al. (red.) (2008). Synguiden förskola – en vägledning för dig som möter barn med synskada i förskolan. Stockholm: Specialpedagogiska instituttet.
- Overgange. Tema (2009). Tidsskriftet 0-14. Århus: Dansk Pædagogisk Forum.
- Prøve på særlige vilkår og fritagelse. Folkeskolens 9.-og 10.- klasseprøver (2020) Kbh.: Børne- og Undervisningsministeriet.
- Reed M. & Curtis K. (2011). High school teachers' perspectives on supporting students with visual impairments toward higher education: Access, barriers, and success. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 105(9), 548–559.
- Sekretærbistand. Vejledning i brug af sekretærbistand for studerende med synshandicap. (u. år). Hellerup: IBOS, Institut for Blinde og Svagsynede
- SPS - Specialpædagogisk Støtte. Synshandicap (u. år). Kbh.: Børne og Undervisningsministeriet. Lokaliseret 12. juni 2020 på UVM.dk. <https://www.spsu.dk/for-elever-og-studerende>
- Styrkede overgange. Erfaringsopsamling fra syv projekter om overgangen fra børnehave til SFO og skole (2016). Kbh.: Danmarks Evalueringsinstitut, EVA.
- Vejledning vedr. lys og belysning. Til brug for fagprofessionelle, som vejleder børn og unge med syns- nedsættelse samt børn og unge med syns- nedsættelse og yderligere funktions- nedsættelser, 2. udg. (2020). Herning: DTHS, Danske Tale- Høre- og Synsinstitutioner, Vidensforum for Lys og Belysning.
- Viden Om - inkluderende læringsmiljøer for elever med syns- nedsættelse [Delnotat - syns- nedsættelse; Case; Dialogkort; Faktaark og Udviklingsredskab] (2020). Kbh.: Børne- og Undervisningsministeriet. Lokaliseret 10-06-20 på UVM.dk. <https://emu.dk/grundskole/forskning-og-viden/viden-om-udgivelser/viden-om-inkluderende-laeringsmiljoer>
- Wolffe K. & Kelly, S. M. (2011). Instruction in Areas of the Expanded Core Curriculum Linked to Transition Outcomes for Students with Visual Impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 105(6), 340–349.

12. Begrebsdefinitioner

Definition af centrale begreber anvendt i vejledningen.

Kilder: Forløbsbeskrivelse for børn og unge med alvorlig synsnedsættelse¹, Socialebegreber.dk, Lex.dk, IBOS.dk, Dansk Blindesamfund samt begreber defineret på baggrund i faglitteratur på synsområdet.

ADL-instruktør: En fagprofessionel person med synsfaglige kompetencer til at instruere og undervise mennesker med synsnedsættelse i Almindelig Daglig Livsførelse (ADL).

Arousal: Udtryk for vågenhed, modtagelighed for sanseindtryk, parathed; inden for fysiologisk psykologi omfatter arousal en række bevidsthedstilstande, spændende fra bevidstløshed til vågen opmærksomhed.

Blindhed: Manglende eller stærkt nedsat syn. En person, der ikke kan orientere sig ved synets hjælp, er blind. Det samme er tilfældet, når en person har svært ved at kommunikere pga. synsnedsættelse, da informationer imellem mennesker overvejende formidles via synsindtryk.

I Danmark er definitionen på blindhed, at skelnevnen eller synsstyrken er nedsat til 1/10 af det normale eller mindre; dette udtrykkes i synsbrøken 6/60 eller i decimaltal 0,1. Dette kaldes social blindhed og medfører f.eks., at man ikke er i stand til at genkende personer selv på kort afstand, og ikke kan læse almindelig skrift uden anvendelse af forstørrelseshjælpemidler. Blindhed kan også alene bestå i delvis bortfald af synsfeltet (sidesynet), således at der kun er bevaret en synsvinkel på ganske få grader (kikkertsyn).

Braille: Benævnes også som punktskrift. Er et taktilt, symbolsk medie. At punktskriften er taktil betyder, at man anvender følesansen for at opfatte de enkelte symboler. At den er symbolsk betyder, at man selv skal afkode symbolerne for at forstå betydningen. Punktskrift kan inddeles i bogstaver, tal og noder.

CCTV: En forkortelse af Closed Circuit TeleVision – fjernsynssystem i lukket kredsløb. Et CCTV er et forstørrelsesapparat. Det ligner en monitor/TV-skærm og fungerer ved, at man placerer en tekst eller andet under skærmen, hvor et kamera sender

teksten/billedet op på skærmen og kan forstørres i meget stor grad. Graden af forstørrelse kan justeres, så selv en lille tekst kan blive meget stor. Desuden kan kontraster ændres, så det bliver så optimalt som muligt. Der findes både stationære og mobile modeller.

DTHS: Forum for Danske Tale-, Høre- og Synsinstitutioner.

DTHS er en landsdækkende sammenslutning for ledere af institutioner, der arbejder med rehabilitering af borgere med tale- høre- og synsproblemer. Gennem DTHS aftales og vedligeholdes et fagligt netværk på området, med henblik på at sikre en fortsat vidensudvikling og udvikling af metoder i arbejdet med rehabilitering af borgere med tale- høre- og synsproblemer.

Hjælpemidler: Hjælpemidler afhjælper delvist eller helt en nedsat funktionsevne og gør dermed personen med funktionsnedsættelse mere selvhjulpne og øger muligheden for aktiv deltagelse. Samtidig kan hjælpemidler understøtte mange rutineopgaver, som ellers vil være umulig uden personlig støtte. Læs mere om hjælpemidler på synsområdet på Dansk Blindesamfunds hjemmeside. <https://blind.dk/fa-overblik-over-vigtigste-hjaelpemidler-til-blinde-svagsynede>

Hjælpemidler i undervisningen: I undervisningen vil elever med synsnedsættelse benytte forskellige hjælpemidler afhængig af synsdiagnose, fag og undervisningens form og indhold. Synskonsulenten kan udrede og rådgive om behov for hjælpemidler for den enkelte elev.

Hjælpemidler, optiske: se [Optiske hjælpemidler](#)

IBOS: Institut for Blinde og Svagsynede – det nationale kompetence- og rehabiliteringscenter for unge og voksne i den erhvervsaktive alder.

Indsats: En indsats er en handling, der er koncentreret om og rettet mod et resultat. En indsats indebærer, at der over et afgrænset tidsrum anvendes (ekstra) ressourcer med henblik på at opnå et resultat. En social indsats består af en eller flere ydelser, som leveres til en eller flere borgere af et eller flere tilbud, og som skal forebygge eller tilgodese behov, som følger af en nedsat funktionsevne, og som gives med henblik på at fremme den enkeltes

mulighed for at klare sig selv eller at lette den daglige tilværelse eller forbedre livskvaliteten.

Instruktør i orientering & mobility: En fagprofessionel person som instruerer og underviser mennesker med synsnedsættelse i teknikker og metoder til selvstændigt at færdes sikkert i inde- og udemiljøet.

Kommunikationscenter: En kommunal eller regional institution, der arbejder med rehabilitering af borgere med tale- høre- og synsproblemer. Synskonsulenter for småbørn og skoleelever er ansat i et kommunikationscenter eller en selvstændig institution med synsrådgivning. Kommunerne har kontrakter med disse institutioner.

Kommunikationshjælpemidler: Overvejende tekniske IT-hjælpemidler som giver brugere med synsnedsættelse muligheder for lige adgang til information og viden, kommunikation med omverdenen og deltagelse i uddannelse og beskæftigelse.

Lysplade: En lysplade er et godt alternativ for børn, der har behov for meget lys. Den giver høj lystæthed og medfører øgede kontraster. Den tiltrækker i høj grad opmærksomhed på grund af attraktivt, struktureret materiale og reducerer visuelle distraktioner ved at trække opmærksomheden mod en overflade af begrænset størrelse. Synskonsulenten kan udrede behov for lysplade og vejlede barnet og fagprofessionelle om den pædagogiske anvendelse.

Mobilityinstruktør: se **Instruktør i orientering & mobility**

Nedsat syn: En fællesbetegnelse for forskellige grader af synsnedsættelse. Nedsat syn kan ikke korrigeres med normale briller og kontaktlinser og rammer begge øjne. Synsnedsættelsen er varig og kan ikke behandles med medicin eller operation. Se også Blindhed.

Opmærkede pdf'er: Er en PDF-fil, der er lavet tilgængelig for alle brugere. Det vil sige der er lavet læserækkefølge, så teksten læses i korrekt rækkefølge, hvis man anvender et oplæsningsprogram eller -værktøj. Hvis der er skrive linjer eller felter i dokumentet er disse lavet om til skrivbare felter (en formular) og der er taget højde for tabuleringsrækkefølgen, så man kan "tabbe" sig igennem dokumentets skrivefelter i den korrekte rækkefølge. Ved

billeder er der lavet alt-tekster, så man kan læse denne tekst, hvis man ikke kan se billederne.

Optiske hjælpemidler: Omfatter bl.a. kontaktlinser, briller, kikkerter, lupper, kikkertbriller og filterglas. Personer med nedsat syn vil typisk have gavn af optiske hjælpemidler, som kan hjælpe dem til at se på tæt hold eller på afstand. Læs mere her: <https://www.rigshospitalet.dk/afdelinger-og-klinikker/hovedorto/oejensygdomme/kennedy/Sider/optiske-hjaelpemidler.aspx>

Perkinsmaskine: Er en manuel skrivemaskine til punktskrift der især bruges af barnet i den tidlige punktskriftundervisning i bogstaver, tal, stavning, skrivning og læsning. Der skrives på specialpapir og tegnene er hævede. Det skrevne kan derefter læses taktilt ved berøring med fingerspidserne.

Punktdisplay: Et punktdisplay er en enhed der tilsluttes en computer eller en smartphone for så i samarbejde med den pågældende skærmlæser at give brugeren information i form af punkt (braille). Punktdisplay kan have mellem 20 - 80 punktceller afhængig af model og anvendelsesområder.

Punktnotationsapparat: Er en lille computer med punktdisplay. Det kan bl.a. indeholde tekstbehandling, internetadgang, e-mail og kalender. De fleste punktnotationsapparater kan tilsluttes en stationær computer som punktdisplay. Punktnotationsapparater har indbygget syntetisk tale.

Punktskrift: Benævnes også som **Braille**. Er et taktilt, symbolsk skriftmedie. At punktskriften er taktilt betyder, at man anvender følesansen for at opfatte de enkelte symboler som kan afkodes fra papir, elektroniske punktdisplays eller på skilte (f.eks. i en elevator), på medicinpakker, punkture m.m. At den er symbolsk betyder, at man selv skal afkode symbolerne for at forstå betydningen. Punktskrift kan indeles i bogstaver, tal og noder.

Skrivbare e-bøger i Word: Er en bog som læses i Word, med funktionen Weblayout slået til. Bogen fungerer således som en e-bog. Den anvendes til elever med nedsat syn. Eleven kan forstørre teksten uden brug af andre programmer og uden at teksten forsvinder ud af skærmen, Er der for meget tekst løber det blot ned på næste linje. Man kan forstørre teksten op til 500%. Baggrunde og billeder

er fjernet så de ikke forstyrrer læsningen. Billeder i bogen er lavet som links, så man kan se dem i et særskilt vindue, når man klikker på linket. Ligeledes er skemaer og fodnoter lavet som links. Med undtagelse af evt. skrivefelter, er teksten låst, så man ikke ved et uheld, kommer til at slette den tekst, man skal læse.

Specialoptik: Betegnelse for specialfremstillede briller og kontaktlinser. Selv om briller og kontaktlinser ikke kan kompensere 100% for det nedsatte syn, er de med til at optimere synet så godt man kan, og ved behov suppleres med specialoptik i form af lupper, kikkerter eller briller med kraftig styrke eller med filterglas.

Synscenter Refsnæs: Det nationale specialpædagogiske ressource- og videnscenter for børn og unge med synsnedsættelse.

Synsfaglig specialviden: En højt specialiseret indsats, der bygger på viden fra kompetencegivende uddannelse, internationale forskningsresultater, evidensbaseret praksis samt kendskab til validerede metoder og programmer, i det omfang de findes og passer til danske forhold.

Synsfaglig specialviden kan omfatte følgende:

- Målgruppens udvikling. Aktuel viden om målgruppens udvikling, samt forhold som påvirker målgruppen, fx nye årsager til alvorlig synsnedsættelse og sociale forhold i målgruppen.
- Metoder til udredning. Aktuel viden om validerede metoder til udredning af udviklings-, kommunikations- og mobilitetsvanskeligheder forårsaget af alvorlig synsnedsættelse.
- Hjælpemidler. Aktuel viden om synshjælpemidler, anvendelse heraf og instruktion i anvendelsen.
 - Lovgivning. Aktuel viden om relevant lovgivning på social- og undervisningsområdet samt tilgrænsende relevant lovgivning.
 - Netværk. Deltagelse i synsfaglige netværk med videndeling nationalt og internationalt.

- Vidensmiljøer. Deltagelse i synsfaglige og tværfaglige vidensmiljøer med sparring og supervision.
- Inklusionsstrategier. Aktuel viden om inklusionsstrategier for målgruppen i almene tilbud og samfundsdeltagelse generelt.
- Koordinering af forløb og sagsbehandling. Aktuel viden om sammenhængende, koordinerede og effektive forløb under hensyn til hensigtsmæssig ressourceudnyttelse.

Synskonsulent: En fagprofessionel med særlige synsfaglige kompetencer til rådgivning og undervisning af forældre, barn/elev og fagprofessionelle om relevant specialpædagogiske indsatser. Ansat på en synsrådgivning/kommunikationscenter. Se mere under **Synsfaglig specialviden**

Synsnedsættelse: En synsnedsættelse er en begrænsning i en persons evne til at se som resultat af en funktionsnedsættelse i kroppens anatomi eller funktioner, eksklusiv de mentale funktioner. Evnen til at se omfatter fx synsskarphed, synsfelt eller synskvalitet. Begrænsning dækker hele spektret fra betydeligt nedsat til fuldstændig ophævet funktion. Synsnedsættelse udgør kun en funktionsevnenedsættelse for så vidt som nedsættelsen rækker ud over det, der almindeligvis kan korrigeres for.

Synsregisteret: Register over alle børn i alderen 0-17 år, som har en synsnedsættelse. Synsregisteret administreres af Øjenfunktionen på Kennedy Centret. En speciallæge i øjensygdomme er tilknyttet. Registreringen sker i henhold til Bekendtgørelse nr. 372 af 17/4 2007, Bekendtgørelse om videregivelse af oplysninger om børn og unge under 18 år med nedsat synsfunktion til og fra Synsregisteret. Når et barn er tilmeldt Synsregisteret betyder det, at barnet og dets forældre (samt daginstitution og skole) kan få vejledning og rådgivning af en lokal synskonsulent, hvis de ønsker det. Efter tilmelding til Synsregisteret, vil der blive sendt orientering til kommunen samt til den lokale synskonsulent. Læs mere om Synsregisteret på Kennedy centrets hjemmeside. <https://www.rigshospitalet.dk/afdelinger-og-klinikker/hovedorto/oejensygdomme/for-fagfolk/synsregisteret/Sider/hvad-er-synsregisteret.aspx>

Synsrådgivning: Er en kommunal eller regional institution som udbyder specialrådgivning målrettet mennesker med synsnedsættelse. Kommunen indgår kontrakter med en synsrådgivning. Se også **DTHS, Kommunikationscenter** og **Synskonsulent**

Synstolkning: En synstolkning består i at en seende person verbalt beskriver væsentlig ikke-verbal kommunikation i barnets/elevens omgivelser, og som kan have betydning for barnets/elevens kontekstforståelse, virkelighedsopfattelse og læring. Synstolkeren kan være seende forældre, pædagoger, lærere og kammerater mm.

Taktile kendemærker: Fælles betegnelse for at genstande og omgivelser afmærkes med taktile (følbare) kendemærker, som understøtter mennesker med synsnedsættelse i at identificere og genkende objekter, lokationer og ruter.

Tekniske hjælpemidler: Dækker over forskellige tekniske analoge og digitale hjælpemidler udviklet specielt til anvendelse af mennesker med synsnedsættelse. Hjælpemidlerne kan på forskellig måde kompensere for synsnedsættelsen og sikre brugeren lige adgang til information, kommunikation med omverdenen, uddannelse og beskæftigelse.

Udtrætning: En synsfunktionsnedsættelse medfører ofte mental og fysisk udtrætning i forbindelse med personens aktiviteter i hverdagen. Børn og unge med synsnedsættelse udtrættes ofte lettere end normaltseende. At skulle anstrenge sig for at se mest muligt, at skulle høre, føle og lugte sig til alt det en seende kan se i løbet af et øjeblik, kan være meget anstrengende. Hensigtsmæssig indretning, kendt miljø, genkendelige strukturer og god rettidig information kan i nogen grad afhjælpe dette ved specialpædagogiske indsatser.

Vidensmiljø: Er et fagligt miljø, hvis fagpersoner er forankret i en organisation eller institutionel ramme, der med udgangspunkt i praksis arbejder med vidensudvikling og vidensdeling i forhold til en eller flere konkrete målgrupper på det mest specialiserede social- og specialundervisningsområde. Med fagligt miljø forstås mindst tre personer, der har relevant praktisk og teoretisk viden og kompetencer i forhold til målgruppen. Med udgangspunkt i praksis forstås, at vidensudviklingen, der finder sted i det faglige miljø, tager udgangspunkt i gentagne praksiserfaringer med en konkret målgruppe og indsatser i relation hertil.

DE UDVIDEDE LÆRINGSMÅL FOR BØRN OG UNGE MED SYNSNEDSÆTTELSE 0-17 ÅR I DAGTILBUD OG SKOLE
Handlingsanvisende vejledning til inkluderende fællesskaber og læringsmiljøer
Overgange

Januar 2021.

ISBN: 978-87-990985-5-2 (trykt) & 978-87-990985-6-9 (elektronisk)

Udgivet af Synscenter Refsnæs

– Det nationale specialpædagogiske ressource- og videnscenter for børn og unge med synsnedsættelse

Kystvejen 112

4400 Kalundborg

Tlf. 59 57 01 00

www.synref.dk

Faglige bidragsydere til denne publikation:

Anne-Sofie Lind Jensen, IBOS, Institut for Blinde og Svagsynede

Maria-Louise Lundqvist, DBSU, Dansk Blindesamfunds Ungdom

Maria Krøl – IBOS, Institut for Blinde og Svagsynede

Eva Madsen, Kommunikationscentret Region Hovedstaden

Per Mortensen, CKV Syn, Center for Kommunikation og Velfærdsteknologi Odense

Per Nielsen, Synscentralen Vordingborg

Bente E. Pedersen, Synscentralen Vordingborg

Mikkel Enok Pedersen, DBSU, Dansk Blindesamfunds Ungdom

Bonnie Dahlmann Petersen, Synscenter Refsnæs

Publikationer i serien:

Småbørn 0-1 år

Småbørn 1-3 år

Småbørn/førskole 3-6 år

Overgange småbørn 0-6 år

Indskoling

Mellemtrin

Udskoling

Overgange 0-17 år

Forældre og familie 0-17 år

Vejledningerne ligger frit tilgængelige på www.synref.dk

©Synscenter Refsnæs

Publikationen kan frit citeres med tydelig kildeangivelse

REGION SJÆLLAND
SYNSCENTER REFSNÆS



- vi er til for dig